İSTANBUL TEKNİK ÜNİVERSİTESİ ★ FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

URSULA LE GUIN'İN MÜLKÜZLER'İ ÜZERİNDEN BİR İNCELEME: KAPİTALİST SİSTEMİN ÜÇ İÇ ÇELİŞKİSİ VE SİSTEME KARŞI ÇIKAN BİR MİMARLIĞIN OLABİLİRLİĞİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Didem CENGİZ

Mimarlık Anabilim Dalı

Mimari Tasarım Yüksek Lisans Programı

OCAK 2012

İSTANBUL TEKNİK ÜNİVERSİTESİ ★ FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

URSULA LE GUIN'İN MÜLKÜZLER'İ ÜZERİNDEN BİR İNCELEME: KAPİTALİST SİSTEMİN ÜÇ İÇ ÇELİŞKİSİ VE SİSTEME KARŞI ÇIKAN BİR MİMARLIĞIN OLABİLİRLİĞİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Didem CENGİZ
(502081050)

Mimarlık Anabilim Dalı

Mimari Tasarım Yüksek Lisans Programı

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Belkıs ULUOĞLU

OCAK 2012

İTÜ, Fen Bilimleri Enstitüsü'nün 502081050 numaralı Yüksek Lisans / Doktora Öğrencisi **Didem CENGİZ**, ilgili yönetmeliklerin belirlediği gerekli tüm şartları yerine getirdikten sonra hazırladığı **"URSULA LE GUIN'İN MÜLKÜZLER'İ ÜZERİNDEN BİR İNCELEME: KAPİTALİST SİSTEMİN ÜÇ İÇ ÇELİŞKİSİ VE SİSTEME KARŞI ÇIKAN BİR MİMARLIĞIN OLABİLİRLİĞİ"** başlıklı tezini aşağıda imzaları olan jüri önünde başarı ile sunmuştur.

Tez Danışmanı : **Prof. Dr. BelkısULUOĞLU** .....
İstanbul Teknik Üniversitesi

Jüri Üyeleri : **Prof. Dr. Arzu ERDEM** .....
İstanbul Teknik Üniversitesi

Doç. Dr. Bülent TANJU .....
Mardin Artuklu Üniversitesi

Teslim Tarihi : **19 Aralık 2011**
Savunma Tarihi : **27 Ocak 2012**

Anneme ve Babama,

ÖNSÖZ

Bu araştırma, içinde yaşadığımız sistemin olumsuzluklarını mimarlık bağlamında değerlendirip, bu olumsuzluklara karşı çıkmanın yine mimarlığın geri planda kalan sosyal sorumluluk yönüyle mümkün olacağını savunmaktadır. Mimarlığın sosyal yaşamla yakın ilişkisi düşünüldüğünde, bu çalışmanın irdelediği konunun güncelliğini koruduğu ve ileride de koruyacağı görülmektedir. Mevcut düzendeki olumsuzluklara karşı mimari bir yaklaşım geliştirmek, tarafımdan bir yüksek lisans tezi ötesinde, sosyal yaşantıya dair mimari bakış açısına sahip politik bir söylem olarak değerlendirilmektedir.

Bu tezi hazırlama sürecinde öncelikle sonsuz sabrı ve ilgisi için danışmanım Prof. Dr. Belkıs Uluoğlu'na, her zaman yanımda olan anneme ve babama ve tezimi görüşleriyle zenginleştiren arkadaşlarıma ne kadar teşekkür etsem yetersiz kalır.

Aralık 2011

Didem Cengiz
(Mimar)

İÇİNDEKİLER

Sayfa

ÖNSÖZ ..... **vii**
İÇİNDEKİLER ..... **ix**
ŞEKİL LİSTESİ ..... **xi**
ÖZET ..... **xv**
SUMMARY ..... **xvii**
1. GİRİŞ **1**
1.1 Problemin Tanımı 1
1.2 Kapsam ve Yöntem 5
1.3 Amaç: Mevcut Sistem Eleştirisi ve Sisteme Karşı Çıkmak 7
2. MEVCUT SİSTEME DAİR ÇIKARIMLAR VE 1968'DEN BUGÜNE 'SİSTEM KARŞITLIĞI'NIN DÜŞÜNSEL ZEMİNİ **9**
2.1 Modernizm ile Kapitalizm İlişkisi ve Kapitalizm'in İç Çelişkileri 9
2.1.1 Toplumsal ayrışma 11
2.1.2 Bireysel özgürlüklerin ihlali 11
2.1.3 Çevresel tehdit 12
2.2 Modern Kapitalist Yaklaşımın Sorgulanması ve Sisteme Karşı Duruşun Kırılma Noktası: 1968 Kuşağı 14
2.3 Diyalektik Materyalizm ve Ütopyacılık 16
2.4 "Diyalektik Ütopya" (Harvey, D. , 2008) 17
2.5 Bugünün Değerlendirmesiyle Kapitalizm ve Marksizm 19
3. MÜLKSÜZLER (the DISPOSSESSED), 1974: DİYALEKTİK ÜTOPYA **23**
3.1 Özetle Mülksüzler 23
3.2 Mülksüzler: Diyalektik Ütopya 25
3.3 Anarres'te Yapılı Çevre 27
3.4 Araştırmaya Yön Veren Üç Eksen 30
4. İMGELER ÜZERİNDEN KAVRAMSAL YAKLAŞIM **33**
4.1 Duvar 33
4.1.1 İmge: Duvar 33
4.1.2 Tespit: Toplumsal ayrışma 33
4.1.3 Yorum: Toplumsal ayrışma, kimlik ve mülkiyet ilişkisi 35
4.1.4 Sisteme karşı çıkan yaklaşımlar 37
4.2 Doktor 46
4.2.1 İmge: Doktor 46
4.2.2 Tespit: Bireyin yaşadığı çevre üzerine karar verme hakkı 46
4.2.3 Yorum: Özgürlük, birey olmak 47
4.2.4 Sisteme karşı çıkan yaklaşımlar 48
4.3 Uyku Giysileri 52
4.3.1 İmge: Uyku giysileri 52
4.3.2 Tespit: Ekolojik tehdit ve tüketim alışkanlıkları 52
4.3.3 Yorum: Kentsel geri dönüşüm 53

4.3.4 Sisteme karşı çıkan yaklaşımlar 54
5. SONUÇ 59
KAYNAKLAR 63
ÖZGEÇMİŞ 67

ŞEKİL LİSTESİ

Sayfa

Şekil 2. 1 : 19.yüzyıldan günümüze ideolojik değişim..... 21
Şekil 4. 1 : Sırasıyla Twin Oaks ve Auroville gönüllü komünleri..... 38
Şekil 4. 2 : Heidemarie Schwermer. 39
Şekil 4. 3 : New Babylon, Constant Anton Nieuwenhuys..... 40
Şekil 4. 4 : Plug-In City, Archigram..... 41
Şekil 4. 5 : Mobile Architecture için eskiz, Yona Friedman. 41
Şekil 4. 6 : Berlin Özgür Bölge, Lebbeus Woods..... 42
Şekil 4. 7 : Smoke House, Rural Studio. 43
Şekil 4. 8 : Design Corps kapsamında yapılan bir göçmen evi, Biloxi. 45
Şekil 4. 9 : Design Corps kapsamında yapılan bir göçmen evi, Pearlington..... 45
Şekil 4. 10 : Open Building tasarım aşamaları. 50
Şekil 4. 11 : Molenvliet Project, Rotterdam. 50
Şekil 4. 12 : The MéMé, Brüksel..... 51
Şekil 4. 13 The Splitting, Gordon Matta Clark..... 55
Şekil 4. 14 : St Agnes'te Bob Marley'in kaldığı söylenen işgal altındaki yapı..... 56
Şekil 4. 15 : Platforma 9.81 tarafından dönüştürülen Badel fabrikası..... 57

URSULA LE GUIN'İN MÜLKÜZLER'İ ÜZERİNDEN BİR İNCELEME: KAPİTALİST SİSTEMİN ÜÇ İÇ ÇELİŞKİSİ VE SİSTEME KARŞI ÇIKAN BİR MİMARLIĞIN OLABİLİRLİĞİ

ÖZET

Mimarlığın, Antik Çağ'dan beri toplumdaki güçlü sınıfın gücünü somut ve sürekli kıldığı bilinmektedir. Endüstri Devrimi'yle birlikte oluşan Kapitalist Sistem, sabit ve hiyerarşik güç ilişkilerini esnek ve değişken kılmış, mimarlığın hizmet alanını genişletmiştir. Ancak yine de bu durum, mimarlığın yalnızca gücü yetene bu hizmeti sunduğu gerçeğini değiştirmemektedir. Bunun yanısıra Kapitalist Sistem'in barındırdığı iç çelişkiler, ekolojik tehdit gibi kapitalizme özgü toplumsal sorunların oluşmasına yol açmış, eşitsizlik, bireysel özgürlüklerin ihlali gibi mevcut sorunların ise yalnızca biçim değiştirmesine neden olmuştur. Mimarlık, toplumsal yaşam ile yakın ilişkisi sonucu tüm bu sorunların tam ortasında yer almaktadır. Mevcut toplumsal işleyiş tarafından beslenen ve aynı zamanda da bu işleyişi destekleyen mimarlığın, sistemle ilintili sorunları pekiştirdiği söylenebilir. Mimarlığın büyük toplumsal değişimlere yol açabileceğine dair inancın ortadan kalkmış olmasına rağmen, bu işleyişe karşı çıkan mimarlıkların olabilirliğini görmek umut vericidir. Araştırma kapsamında, mevcut sistemle ilintili bu sorunlar, Ursula Leguin'e ait 'Mülksüzler' romanı üzerinden incelenmekte ve bu sorunlara karşı çıkmayı amaç edinen mimari girişimler araştırılmaktadır.

Mevcut kapitalist sisteme karşı yeni bir toplum düzenini sorgulayıcı biçimde ele alan Mülksüzler, iki zıt düzeni karşılaştırmaya dayanan diyalektik kurgusu sayesinde, tezin konusuyla olduğu kadar yaklaşımıyla da paralellik içindedir. Mülksüzler'in yazıldığı dönem olan 1968 kuşağı, geçtiğimiz yüzyılda sisteme karşı eleştirel yaklaşımların en çok gündemde olduğu, entelektüel çevrelerin konvansiyonel toplum mekanizmalarına karşı en fazla eleştirel fikir ürettiği dönemlerden biridir. Bu dönemde Marx'ın metinleri ve Diyalektik Materyalizm kuramı yeniden ele alınmış ve dönemin koşullarına göre yeniden yorumlanmıştır. Bu paralellikte Diyalektik Materyalizm üzerine düşünmek ve Diyaektik Materyalizm'i bugünün koşulları kapsamında değerlendirmek, mevcut ileyişe karşı çıkan bir mimarlığın olabilirliği ve bunun olası yöntemleri hakkında fikir vermektedir. David Harvey'in Ursula Leguin' e de değinerek ortaya attığı Diyalektik Ütopya kavramı, şimdiye kadar üretilen ve sistemin dışında kendi başına var olan ütopik yaklaşımların başarısızlığına karşılık bizzat sistemin içinde ve sistemle birlikte var olmayı başarabilen yaklaşımlara dikkat çekmektedir. Sistemle kurduğu diyalektik ilişki çerçevesinde yer yer sistemle çatışan ve bu sayede sistemi sarsmayı amaç edinen anarşizan yaklaşımlar, bu bağlamda umut vericidir.

A RESEARCH OVER URSULA LE GUIN'S THE DISPOSSED: THE CONTRADICTIONS OF THE CAPITALIST SYSTEM AND THE POSSIBILITY OF AN OBJECTING ARCHITECTURE

SUMMARY

It is obvious that since the Antiquity, architecture has been concretizing the power of the powerful class. Capitalist System, which has occured through the Industrial Revolution, has transformed the strict and hierarchical power relations into more flexible and changable network, while expanding the area reached by architecture. However this transformation and expansion hasn't changed the fact that architecture serves only to the people who can afford this service. In addition, the contradictions of Capitalist System have resulted in social problems specific to Capitalism, like ecological threat, and have led to disguise of the existing problems like unequality and violation of individual liberty. As a consequence of close relation with the social life, architecture stands among all these problems. Supporting and being supported by the present system, architecture could be regarded as reinforcing the problems within the system. Despite the disappearance of the belief that architecture can lead to social changes, it is hopeful to see the existence of opposing approaches. Within the scope of this dissertation, the problems related to the present system and architectural attempts which target these problems, are investigated over the novel 'the Dispossesed' which belongs to Ursula LeGuin.

Architecture, reflecting the existing social order and relationships, and consequently concretizing the dominant ideology, also embodies and intensifies the problems related to the present system in contemporary societies which are mostly shaped by capitalist relations. In other words, the ability and possibility of architecture to be an opposing force against the capitalist system which also can support and feed on is the main focusing subject of this dissertation.

While being extremely contributive to the philosophical criticism of the social thinking in search for better and alternative solutions to the existing society mechanisms since the Enlightenment Era, utopias still failed to live up to the ideas which were the main reasons for their creations when they were brouht up to real life. At this point, roughly two major approaches can be observed. One is being against the system within the system itself and two is functioning completely outside the system. The classical utopian approach which proved to be unsuccesful defines a whole new one and true model of society disregarding all the existing terms of daily life and the effecting mechanisms. This approach can be identified as formal logic and is the main reason for the failure of the classical utopian ideas. In contrast with this, the idea of becaming an opposing force within the society itself reveals the situations of different and contradicting ideologies fighting each other. The proggresive ideology within the dialectic logic is ultimately built on this contradictions of different ideologies. The Dispossesed which is instrumentalized

within the thesis in search for the new approaches that oppose the existing social system, helps the study with its dialectic structure and its holistic approach.

The era when The Dispossesed was written has also witnessed the 1968 revolts that idealized the opposing against any existing social mechanisms. This era has also created a new Marxist approach that highlighted the importance of redeciphering the Marxist dialectic logic with the help of the existing conditions. This approach which has been instrumentalized within the content of the dissertation in search for new ways of intrepreting the capitalist system of contemporary conditions and arguing the possible ways of opposing it also addes the notion of spacetime continium to the gap between the idealized utopian dreams and the existing life conditions. As a result of this,the opposing ideas that lived on the contradictions between the forms and the processes were mainly debated. While the dialectic approach foresees the acceptance of change in the man-made environment, materialism focuses on the situations that occur in the daily life and the mechanisms of the system itself rather than the utropian ideas as a way out from the existing social mechanism.

As a result of contemporary holistic approach, the defined border between the white and the black has been blurred and the ideologies have lost their strictly identified truths. The age old hierarchical power relations which became complicated even more, distort the focuses of the strategies that aim to solve the social problematics. This situations makes the act of opposing against the negativities of a social system and creating an ideology that aims a better life ever harder. In today's world which dissolves the social unity and favores the individual interests what is ultimately needed is the debating of the unwanted situations holistically with all their inputs and formulating individual actions against it. Architectural practice is suitable for that kind of an approach for it both feeds on the intellectual heritage of the human thinking and the close relationship it has with the practical daily situations. The dominating idea about architecture's role on the social mechanisms is that it is rather powerless against any major social order. But given the immense effect of the artificial environment over the society, the architecture still can be a triggering factor on any given social change. The major focus point is revealed to be the relationship between the architectural know how which foresees what needs to be done or what needs to be changed and the existing living conditions of an artificial social environment. The social change that is to be planned and idealized has to feature both these factors.

Three major social problems have been identified and debated holistically along with their main reasons in order to confront the negativities created by the existing capitalist system and create strategies to oppose and prevent those negativities. The social discrimination, the restriction of the individual freedoms and the echological thread are considered to be the vital three problems of the society that needs immediate acts of solutions. The role of architecture discipline among these three major problems is discussed and the possible solutions to these problems are mentioned.

One of the possible architectural acts against the social discrimination which is dramatically solidified through the man-made environments can be the spreading the architectural service wider amongs all the layers of the society. This approach aims the architectural service to be a social project that helps the people who otherwise would never get any since the practice itself is defined to be a privileged act of service for the upper class citizens of any given society.

Within the context of the thesis, freedom is defined as the right of an individual to have the ability of choice over his/her own life. This freedom includes the very artificial environment the person lives in. The factors that rule the spatial organization prevents the individuals from having desicions over their environments hence eliminating their freedom. One of the most important responsibilites of the architectural practice about this issue could be the involvment of the space owners to the designing of the environments or at least creating more diverse spatial organizations which would help different kinds of individuals.

The most wide spread caution against the major environmental thread is the usage of the recycled materials. This caution when interpreted in an architectural manor can be the re-using of the deserted urban spaces and the buildings with minor interference. This approach is derived as an opposing idea against the widely sponsored consuming habits. The demolition of the existing urban patterns and the deserted buildings unless it is crucially necessary, can be defined as the urban scaled versions of the disposable consumer materials of the daily life. The reusing of the mentioned spaces can be regarded as a possible architectural strategy against the environmental thread.

When the possibilities of the architectural opposing is debated through the previously mentioned three major problems on a theorotical level, it is revealed that the unified ideological truths and the formal methods of the last century are proven to be inefficient. In contrast to that, the strategies which are created over the holistic definitions and the interpetations of the daily life circumstances are more effective. In todays world which witnesses the sayings of all the ideologies dissolving in the materialism of the capital market, the approaches which relate to the daily life are one step further than the ideological utopian dreams which do not relate to the existing life conditions. Architecture in that direction gives hope in its close relationship to the daily life of every individual.

1. GİRİŞ

1.1 Problemin Tanımı

Mimarlığın Antik Çağ' dan beri toplumun erk sahibi olan azınlığına hizmet ettiği, gücün sosyal statüsünü görünür kıldığı bilinmektedir. Özellikle Aydınlanma Çağı'ndan önce mimarlık, toplumun yalnızca belirli bir kesimine hitap eden bir disiplin olarak görülmekte, diğer çoğunluğun gündelik hayatında yer bulamamaktaydı. Aydınlanma Çağı' ndan itibaren mimarlıkta toplumsalcı söylemler ortaya çıkmaya başlamış, daha iyi bir yaşam için öne sürülen ütopyalar bu dönemde üretilmeye başlanmıştır. Ancak bu çabalar, erk sahiplerine hizmet eden mimarlık karşısında yetersiz kalmış ya da başarısız olmuş, mimarlık mevcut sistemden beslenerek ve mevcut sistemi besleyerek gelişmiştir.

Aydınlanma Çağı'ndan önce din kurumları, yönetim mensupları ve toprak sahipleri için mimarlık, gücün ve ideolojinin somut göstergesiydi. "Bütün yapılar gücün kimde olduğunu göstermek içindi sanki: Kiliseler… Saraylar… Şatolar… Kısacası mimarlık, güçlülerin "Güç bende!" demelerinde en etkili araç olmuştur"(Bektaş, 2008). Aydınlanma Dönemi'nde keşifler ve buluşlar sonucunda değişen iktisadi ve siyasi dengeler, bu sınıfların mutlak ve tekil gücünü yıkmış, ticaretin yaygınlaşması sonucu ortaya çıkan tüccar sınıfı, toplumda kendine yer edinen yeni güç sahibi kesim olmuştur. Ürünlerin üretiminden ziyade değişimiyle ilgilenen "tüccarlar sınıfıyla birlikte madeni para, basılmış para da meydana gelir, ve bu, üretici olmayanın üretici ve onun üretimi üzerinde yeni bir egemenlik aracı olur." (Engels, 2008) Bu durum Antik Çağ'dan beri süregelen güç dengelerini değiştirmiştir. Dünyanın pek çok yerinde serbest ticarete dayalı kapitalist düzenin etkin olduğu bugün, ruhban sınıfının ve soyluların eskiden egemen olan tekil ve hiyerarşik gücü yerine çok daha yaygın ve karmaşık güç ilişkilerinden söz edilebilmektedir. Bunun sonucunda mimarlığın hizmet alanının genişlediğini kabul etmek gerekmektedir ancak yine de bu durum, mimarlığın çoğunlukla bu hizmeti karşılayabilene, başka bir deyişle kapitalist

sisteme dayalı toplumun tanımladığı yeni güç sahibi kişilere hizmet ettiği gerçeğini değiştirmemektedir.

Mimarlığın toplumla ilişkisi ve mimar kimliğinin tarihsel sürecine bakıldığında ise, Aydınlanma Çağının mimar için de bir eşik olduğu görülmektedir. Fransız Devrimi'yle ortaya çıkan hümanist fikirler mimarlık dahil tüm alanları etkilemiş, bireysel hak ve özgürlüklerin konuşulmaya başlanması, toplumsal meseleleri mimarlığın da gündemine taşımıştır. Fourier' in işçiler için Versailles Sarayı'ndan esinlenerek önerdiği komünal kent, bu eğilimin en somut göstergesidir. "Devrim sonrasının Fransa'sı, mimarlığı farklı bir şekilde ele alır: Nüfusu yönetmek ve mekanı düzenlemek için bir araç". (Wallenstein, 2009) Endüstri Devrimi sonucu artan nüfus, pek çok Avrupa kentinde fiziksel çevre koşullarını kötüleştirmiş ve pek çok işçi için barınma problemini ortaya çıkarmıştır. Mimarlığın toplumsal meselelere çözüm üretmeye ve daha iyi bir yaşam için öneriler geliştirmeye başlaması Endüstri Devrimi sonrasında sıkça görülmektedir. Mimarın toplumsal meselelere bu denli yakınlığı, onun toplum içindeki rolünü güçlendirmiş, mimarlığın toplumsal kurtuluş için bir araç olabileceği fikri bu dönemde ortaya çıkmıştır. Birinci Dünya Savaşı ve İkinci Dünya Savaşı arasındaki dönemde gelebilecek en üst noktaya gelen mimarın gücü, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra akılcılığın etkisinin azalışına ve Modernist mimarlığın eleştirisine paralel olarak zayıflamış, mimar modernist dönemdeki otoritesini yitirmiştir.

Eskiye nazaran daha fazla sayıda mimarın, disiplinlerarası mimarlık ortamında, pek çok sosyopolitik ve ekonomik karar mekanizmalarının otoritesi altında ayakta durmaya çalıştığı günümüzde, müşterisini seçebilen ve onu yönlendirebilen az sayıda mimardan söz edilebilmektedir. Ancak bu mimarlar da yatırım kararları konusunda az da olsa yönlendirici olabilmelerine rağmen bu durum, toplumsal değişime yol açabilecek nitelikte değildir. Tafuri'ye (1990) göre Kapitalist gelişme, ideolojileri yok etmiş, güncel mimarlığı devrimci yaklaşımdan yoksun kılmıştır. Öbür taraftan henüz yeterli güce erişememiş, mevcut serbest rekabet ortamında müşteri seçme lüksü olmayan mimarlar ise, kendi inançlarını ve toplumun menfaatini yok sayan kar amaçlı talepleri yerine getirmek zorunda kalmaktadırlar. Richard Rogers'a (1990) göre " 'Biçim kazancı izler', (Form follows profit) zamanımızın estetik prensibidir. Bu sebeple, tasarım yeteneği bugün mimarın en kısa zamanda, en az yatırımla

mümkün olduğunca en çok kar sağlayan öneride bulunabilmesine göre ölçülmektedir. “

Kimi zaman seçme şansı olmayan mimarın belirtilen çaresizliği, kimi zaman da çıkar amaçlı tutumlar doğrultusunda, mimarlık yalnızca toplumun bahsedilen erk sahipleri azınlığına hizmet eden bir disiplin olmayı sürdürmektedir. Aydınlanma Çağı’ndan itibaren ortaya çıkan ve zaman zaman devletlerin bizzat desteklediği, toplum odaklı mimari girişimler geçmişte ve günümüzde ya yanlış uygulamalar sonucu başarısız olmakta ya da az sayıda bireysel müdahale yetersiz kalmaktadır. Günümüzde, eskisine göre daha karmaşık olan güç ilişkileri büyük oranda kapital tarafından belirlenmektedir. Dolayısıyla güçlü olana hizmet eden mimarlık, kapitalist sistemi besleyen ve kapitalist sistem tarafından beslenen yapılı çevreler üretmektedir. Sistemin içindeki problemleri somut ve sürekli kılan bu yapılı çevreler, mimarlığı ve mimarı da bu problemlerden sorumlu kılmaktadır. “Mimarlığın, güçlülerle yakın ilişkisi dolayısıyla yüzyıllardır süren sömürgecilik, ırkçılık, ayrımcılık, aşiretçilik, küreselleşme ve ekonomik emperyalizm gibi suçlara karışmış” olduğunu ileri süren Lisa Findley (2005), yapılı çevre ve güçlüler arasındaki ilişkiyi doğrudan dile getiren Dovey’e referans vermektedir. “Yapılı çevre kimlik, başkalık ve cinsiyetler, sınıflar, ırklar, kültürler ve yaşlar arasındaki çatışmayı yansıtmaktadır. Aynı zamanda yetki ve özgürlük sahiplerinin çıkarlarını, sosyal düzende devletin çıkarlarını ve tüketime teşvik eden özel şirketlerin çıkarlarını göstermektedir. “ (Findley, 2005’te atıfta bulunulduğu gibi). Mimarlığın mevcut sistem dahilindeki bu işleyişi, hem onun toplumsal sorumluluğunu geri plana atmış, hem de Findley ve Dovey’in bahsettiği içinden çıkılamaz toplumsal sorunların önünü açmıştır. Findley ve Dovey’in söz ettiği sorunlar, araştırma sürecinde üç başlık halinde incelenecektir. Toplumsal ayrışma, bireysel özgürlüklerin ihlali ve çevresel tehdit olarak sıralanan bu sorunlar sistemin içindeki aksaklıkların somut göstergesi, sisteme direnme eğilimini tetikleyen sebeplerdir. Çevresel tehdit, tüketim temelli Kapitalizm’e özgü bir toplumsal sorun olmakla birlikte, toplumsal ayrışma ve bireysel özgürlüklerin ihlali, Kapitalizm’den önce de var olan ancak Kapitalizm’le birlikte biçim değiştirmiş toplumsal sorunlardır. Bu üç sorun da birbiriyle ilişkili ve nedensellikleri bakımından birbirinden ayrılamaz niteliktedir. Ancak metodolojik nedenlerden ötürü tez kapsamında ayrı ayrı incelenecektir.

Mimarlığın mevcut sistem dahilindeki işleyişi ve bunun sonuçlarına paralel biçimde ele alınacak olan Ursula Leguin'in 1974 tarihli Mülksüzler romanı, kapitalist toplum düzenine karşı alternatif bir yaşam biçimini iyi ve kötü yönleriyle tarif edip, bizlere ikircikli bir ütopya/ distopya sunmaktadır. Bu bağlamda roman, önerdiği yaşam biçiminin dayandığı paylaşım, mülksüzlük, özgürlük, aşırı tüketim gibi kavramları irdelemekte, bu kavramların insan yaşamındaki sonuçları, farklı ideolojilerdeki yorumları ve olabilirliklerindeki sınırı sorgulamaktadır. Kitabın yazarı Le Guin, romanda sosyolojik bir durum ortaya koyarken aynı zamanda bu sosyolojik durumla ilişkili yapılı çevreden de bahsetmekte, mimarlık ve şehirciliğin bu yaşam biçiminden nasıl etkileneceğini ve bu yaşam biçimini nasıl etkileyeceğini düşündürmektedir. Dahası mimarlık, yazılı bir ütopyanın vücut bulma aşaması olduğundan, roman önerdiği ideal yaşamın gerçeğe aktarılmış haline dair ipuçları vermektedir. Devlet, din kurumları ve özel mülkiyet romanda bahsedilen toplumsal düzenin karşı durduğu temel oluşumlardır. Konu bu noktada mimarlıkla ilintili kritik bir aşamaya gelmektedir. Çünkü bu üç kavram da toplum içindeki gücü temsil eder ve mimarlığın hizmet ettiği, aynı zamanda da beslendiği esas oluşumlardır. Dolayısıyla Mülksüzler'de anlatılan yapılı çevre mevcut sistemin dışında şekillenen bir yapılı çevredir.

Mülksüzler'de aktarılan yapılı çevre, mevcut sisteme alternatif bir ideoloji ve yaşam biçiminin somutlaşmış hali olduğundan, sistemin dışında duran bir mimarlığın nasıl olabileceğine dair fikir vermektedir. Ancak sistemin dışında duran mimarlığı tartışmaktan ziyade, mevcut sistemin içinde, sisteme karşı çıkan mimarlığın olabilirliğini tartışmak, genel geçer idealist ütopyacı bakış açısını materyalist zemine taşıyacak, daha iyi bir yaşam kurma düşüncesini geçmişteki başarısız ütopya girişimlerinden azade tutarak, gündelik hayattaki imkanlar dahilinde değerlendirecektir. Mülksüzler'de aktarılan mimari yaklaşımlar ve betimlenen mimari çözümler, gerçek hayatla zaman zaman kurulan paralellikler dolayısıyla araştırmaya yardımcı olabilecek niteliktedir. Ancak mevcut sistem içinde sisteme karşı çıkan mimarlığın olabilirliğini tartışmak için yapılması gereken, bu betimlemeleri birebir kopyalamaktan ziyade meseleye daha farklı bir yöntemle yaklaşmak olacaktır. Mimarların dünyayı değiştiremeyecekleri, sistemi tersine çeviremeyecekleri kuşkusuzdur. "Uzun dönemli toplumsal hafızayı şekillendiren ve muhafaza eden mimar, bireylerin ve toplulukların özlem ve arzularına somut biçim

vermeye çabalar. “(Harvey, 2008) İdeolojileri biçimselleştirmek konusunda yetkin olan mimar sistemi destekleyen bir yapılı çevreyi üretiyorsa, bunun tersini de başarabilmelidir. Başka deyişle mimarlık, mevcut sistemin sonucu oluşan toplumsal ayrışma, bireysel özgürlüklerin ihlali ve çevresel tehdit sorunlarının önünü açtığı gibi bu sorunlara direnmenin önünü de açabilmelidir. Öyleyse sorulması gereken soru ve aynı zamanda bu araştırmanın konusu şudur: Mülksüzler’de tartışılan yaşam biçiminin, üzerinde durulan sorunlar bağlamında, günümüz kapitalist düzenine sızmış hali nasıl olacaktır? Başka bir deyişle mevcut sistemin içinde sisteme karşı çıkabilen mimarlık mümkün müdür?

1.2 Kapsam ve Yöntem

Mimarlık gündelik hayattan beslenir ve gündelik hayata şekil verir. Farklı bir toplum düzeni, farklı bir mimarlık yaklaşımı demektir. Dahası, mimarlık bu toplum düzeni fikrinin somut ürünlere yansımışı, vücut bulmuş halidir. Öyleyse içinde bulunduğumuz sistemin mimarlığa yansımasını saptamak için kente ve mimarlığa bakmak, alternatif bir düzenin mimarlığını incelemek içinse, bahsi geçen ”sisteme karşılık “ durumunu kavramak gerekmektedir. Bu amaçla, çalışma, Ursula Leguin’in 1974’te yazdığı romanı Mülksüzler üzerinden yürütülmektedir. Çalışmanın bir roman üzerinden yürütülmesinin nedeni, roman gibi kurgusal bir mekânın fiziksel hayatın manipüle edici etkilerinden sıyrılmış halde yarattığı atmosferi ustaca sunması, anlatmak istediği yaşam biçimini doğrudan ifade edebilmesidir. Bu netlik ve ayıklanmışlık, kurgusal mekânları ve kentleri, üzerinde saptamalar ve analizler yapmaya elverişli kılar. Mülksüzler’de anlatılan iki kent, Anarres ve Urras, doğrudan fiziksel ve sosyal özellikleriyle tasvir edilmektedir. Çalışmanın özellikle Mülksüzler üzerinden sürdürülmesi ise, Mülksüzler’in ve yazıldığı tarihin ideolojik alt yapısının, araştırmanın konusuyla uyumunun yanı sıra, Mülksüzleri diğer ütopyalardan ayıran özelliklerindendir. Hem sosyal yaşantı hem de kente dair söylemleri, klasik ütopyaların aksine öngördüğü değişim ve objektif yaklaşımı, diyalektik kurgusundan ileri gelir. Diğer ütopyaların aksine Mülksüzler, dikte edici bir üslupla tek ve ideal olan bir yaşamdan bahsetmek yerine iki zıt sistemi, yaşam biçimini roman boyunca karşılaştırmaktadır. Bu iki zıt sistem iki ayrı gezegen olan Anarres ve Urras’tır. Urras içinde bulunduğumuz sisteme daha yakın, fiziksel koşulları itibariyle dünyaya benzeyen gezegendir. Anarres ise Urras’tan göç etmiş insanların yeni kurdukları eşit

ve özgür sistem dahilinde yaşadıkları ancak kuraklık ve kıtlık sebebiyle yaşamın zor olduğu gezegendir. İki gezegen birbirinin zıttı olmakla birlikte aynı zamanda birbirlerini var etmektedirler. Leguin iki karşıtlığı birbiriyle çarpıştırır. Çarpışmanın merkezinde, romanın ana karakteri Shevek bulunmaktadır. İki sistemi de Shevek üzerinden analiz ederiz. Mülksüzler ile kurulan paralellikler doğrultusunda ilerleyecek olan çalışmanın strüktürü aşağıda belirtildiği gibidir.

Birinci bölümde mimarlığın eskiden olduğu gibi bugün de toplumun güçlü kesimine hizmet ettiği, mevcut ideolojiyi somutlaştırdığı belirtilmiştir. Mevcut sistemde gücün kapital tarafından belirlendiği, dolayısıyla mimarlığın günümüzde kapitalist çıkarları ve kapitalist ideolojiyi yansıttığı ifade edilmiştir. Buna karşılık toplumsal sorunları amaç edinen mimari yaklaşımların yetersizliğinden veya başarısızlığından söz edilmiş, mimarlığın sistemi ve toplumu değiştirmek konusundaki yetkisi tartışılmıştır. Buna paralel olarak 1974 tarihli Ursula LeGuin romanı olan Mülksüzler'in çalışma kapsamındaki yeri, çalışmanın konusuna olan yakınlığı ve meseleyi ele alış biçiminin, tez araştırması için nasıl araç olacağı belirtilmiştir.

İkinci bölümde mevcut sistem Kapitalizm olarak belirlenmekte ve Kapitalist Sistem'in Modernizm ile ilişkisi açıklanmakta ve ardından sistemin iç çelişkileri sonucu ortaya çıkan üç toplumsal sorun ifade edilmektedir. Ardından Postmodern yaklaşım, mevcut sisteme karşı çıkış olarak değerlendirilip, karşı çıkış düşüncesinin en üst seviyeye ulaştığı 1968 yılının düşünsel alt yapısı incelenmektedir. Bu bağlamda çalışmanın temelini oluşturan esas yaklaşımlardan biri Marx'ın 'diyalektik materyalizm' düşüncesi, diğeri ise Marx'ın ütopyacılığı reddetmesine karşılık ütopyacılığı irdeleyen David Harvey'in 'diyalektik ütopya' (uzamzamansal ütopya) kavramı olarak belirlenmiştir. İkinci bölüm, kapitalizmin ve Marksizmin bugüne dair değerlendirilmesi ile sona ermektedir.

Üçüncü bölümde, ikinci bölümdeki çıkarımlar kapsamında Mülksüzler ele alınmaktadır. Mülksüzler içerdiği diyalektik kurgu ve uzamzamansallık bağlamında özetlenmekte ardından Harvey'in bahsettiği biçimiyle 'diyalektik ütopya' kavramıyla ilişkilendirilmektedir. Son olarak Mülksüzler'de anlatılan yapılı çevrenin incelenmesi hem araştırmayı mimarlık alanına yönlendirmekte, hem de dördüncü bölüme geçiş için ön hazırlık niteliği taşımaktadır.

Dördüncü bölüm, araştırmaya özgü yöntemin uygulandığı ve araştırmanın mimarlığın bilgi alanına girip, çözüme yaklaştığı bölümdür. Bu bölüm süresince izlenen yöntem, dört aşamadan oluşmaktadır. Öncelikle Mülksüzler'den, roman boyunca mevcut capitalist sisteme ilişkin irdelenen kavramlarla ilintili üç somut imge saptanacaktır. İkinci aşamada bu üç somut imge, çalışmayı mevcut sisteme dair üç iç çelişki ve bunun sonucunda oluşan üç toplumsal soruna yönlendirmektedir, ardından bu üç toplumsal sorunun mimarlık aracılığıyla somutlaşmış biçimleri incelenecektir. Üçüncü aşamada sisteme karşı çıkan mimari tutumun belirlenmesi amacıyla bu üç toplumsal sorun, romanda irdelenen ilgili kavramlar doğrultusunda yorumlanacaktır. Son aşamada bu yorumlar doğrultusunda belirlenen mimarlık dışı ve mimari duruşlardan söz edilecektir. İlgili paralellikler doğrultusunda bahsedilen imgeler, kavramlar ve toplumsal sorunlar şöyle belirlenmiştir: 'Duvar' imgesi, paylaşım ve mülksüzlük kavramına paralel, toplumsal ayrışma bağlamında incelenecek; 'Doktor' imgesi özgürlük kavramına paralel, bireysel özgürlüklerin ihlali bağlamında incelenecek ve son olarak 'Uyku Giysileri' aşırı tüketim kavramına paralel, çevresel tehdit bağlamında incelenecektir.

1.3 Amaç: Mevcut Sistem Eleştirisi ve Sisteme Karşı Çıkmak

Çalışmanın konusu, 1960'larda ve 1970'lerde sıkça irdelenmiş bir konudur. Ancak kapitalist sistemin yarattığı etkiler günümüzde daha da güçlenmiş şekilde hayatımızı etkilemektedir. Çalışma boyunca ele alınacak olan üç toplumsal sorun (toplumsal ayrışma, bireysel özgürlüklerin ihlali ve çevresel tedit) kapitalist sisteme ilişkin en belirgin üç problem ve aynı zamanda kapitalizmin kendi söylemiyle çeliştiğine işaret eden somut saptamalardır. Mevcut sistemin işleyişini kritik noktalara taşıyan bu üç mesele çerçevesinde, düzeni zaman zaman tersine çeviren, sistemin içinde varlığını sürdürerek belirli noktalarda sisteme karşı çıkan anarşizan yaklaşımlar, mevcut düzeni yıpratmak, düzenin yol açtığı sorunları hedef almak adına potansiyel oluşturmaktadırlar. Bu muhalif hareketlerin meydana getireceği tezat ve çatışma, sistemin dönüşümünü tetikleme ihtimali yaratmaktadır. Bu sebeple çalışmanın amacı bu sisteme karşı çıkabilen "mimarlıkları" ve tavırları saptamak, bugün ve gelecek için çıkarımda bulunabilmektir.

2. MEVCUT SİSTEME DAİR ÇIKARIMLAR VE 1968'DEN BUGÜNE 'SİSTEM KARŞITLIĞI'NIN DÜŞÜNSEL ZEMİNİ

2.1 Modernizm ile Kapitalizm İlişkisi ve Kapitalizm'in İç Çelişkileri

Giriş bölümünde de bahsedildiği üzere keşiflerle birlikte tüccar sınıfının ortaya çıkması, toplumdaki güç dengelerini değiştirmiş, kapital sahipleri toplumun güçlüleri arasına katılmıştır. Bugün dünyanın pek çok yerinde hakim olan kapitalizm, mekansal biçimlenmede büyük oranda söz sahibidir. Kapitalizmin hakimiyeti altında mimarın sosyal sorumluluğu önemini yitirirken, mimarlığın bu durumu, içinden çıkılamaz sosyal sorunları tetiklemektedir. Bir ideolojinin somut biçimlenmesi olarak kabul edebileceğimiz mimarlık, kapitalist ideolojiyi kente taşımakta, sistem kaynaklı problemleri hem görünür hem de daha kalıcı kılmaktadır. Mimarlığın içine düştüğü bu durumu anlamak için, içinde bulunulan sosyal ve ekonomik sistemi kavramak gerekmektedir. Bugün Türkiye Cumhuriyeti Devleti dahil, Dünya üzerindeki toplumların çoğunluğunun sosyal ve iktisadi örgütlenişi, kapitalist sistem dahilindedir. Türk Dil Kurumu Büyük Türkçe Sözlüğü'ne (2004) göre kapitalist sistem, "Üretim araçlarının, sahipliğinin ve denetiminin kârını en yüksek tutmak amacındaki özel kesimin elinde olduğu, özel mülkiyet, girişim özgürlüğü, seçim özgürlüğü, iktisadi rasyonellik, sınırlı devlet ve serbest rekabete dayalı iktisadi ve sosyal sistem." olarak tanımlanmaktadır.

Çalışma bağlamında kapitalist sistemi anlamak için, onu Modernizm ile birlikte değerlendirmek gerekmektedir. Kapitalizm ve Modernizm tarihsel açıdan paralel gelişmiş, kavramsal açıdan birbirini besleyen iki oluştur. Endüstri Devrimi'yle birlikte gelen makineleşme, üretimi hızlandırırken; bir yandan da makinelere öykünen "modern hayat" ve "modern insan" kavramlarını ortaya çıkarmıştır. Üretimin hızlanması, pazarın devamı için "modern insan"ın tüketime teşvikini gerekli kılmaktadır; sürekli üretim ve tüketim ise, kapitalist sistemin devamı için şarttır. Alain Touraine (1992) Modernizm ve kapitalizm arasındaki ilişkiyi şöyle açıklar: "Batılı modernleşmenin tarihsel olarak özel bir biçimine tekabül eden Modernist ideoloji, Aydınlanma felsefesiyle yalnızca fikir alanında utkuya ulaşmadı.

Piyasa ekonomisine de akılcılaştırmaya da indirgenemeyecek olan kapitalizmin biçimine bürünerek iktisadi alanda da egemen oldu. “

Kapitalizm gibi güçlü ve karmaşık bir fenomeni iki üç cümleyle anlamaya çalışmak hem imkansızdır hem de bu çalışmanın kapsamında değildir. Bu araştırma kapsamında kapitalizm, içinde barındırdığı üç çelişki ve bunun yol açtığı üç toplumsal sorun bağlamında ele alınacak ardından mimarlığın bu sorunlarla ilişkisi incelenecektir. Marksist düşünür Slavoj Zizek (2008), kapitalizmin içine düştüğü dört çelişkiden ve bu dört çelişkinin kapitalizmin karşı konulamaz sonunu getireceğinden bahseder. “Üzerimize çöken ekolojik felaket tehdidi, entelektüel mülkiyet denen şeyle özel mülkiyet arasındaki uyumsuzluk, yeni tekno- bilimsel gelişmelerin-sosyo- etik içerimleri (özellikle de biyogenetik alanında yaşananlar); ve en az diğerleri kadar önemli olan, yeni apartheid (ırk ayrımı) biçimleri, yeni Duvarlar ve varoşlar” Zizek’in (2008) bahsettiği dört çelişkidir. Bunlardan ilki ve sonuncusu, yani “ekolojik felaket tehdidi” ve “yeni apartheid biçimleri, yeni Duvarlar ve varoşlar”, tez kapsamında ele alınan toplumsal sorunlardan ikisine yani ‘Çevresel Tehdit’ ve ‘Toplumsal Ayrışma’ ya doğrudan referans vermektedir. Zizek’in bahsettiği diğer iki antagonizma ise dolaylı yoldan ‘Bireysel Özgürlüklerin İhlali’ konusunu, ele alınandan daha farklı bir mecrada masaya yatırmaktadır. Örneğin, “Entelektüel mülkiyet denen şeyle özel mülkiyet arasındaki uyumsuzluk “ , Bülent Somay’ın (2011) Radikal gazetesindeki yorumuna göre, İnternet ortamında “bilginin, kültürün ve sanatın özgür (paradan ve kapitalizmden özgür) paylaşımının” kapitalist yaklaşıma uygun düşmediğidir. Dolayısıyla bilgiye karşılıklı paylaşım çerçevesinde ulaşımın engellenmeye çalışılması, bireysel özgürlüklerin ihlali anlamına gelmektedir. Ancak bireysel özgürlüklerin ihlali, çalışma kapsamında bireyin mekansal çevresi hakkında karar hakkının olmaması, dahası bunun ‘etkin güç’ tarafından elinden alınması bağlamında değerlendirilecektir. Toplumsal ayrışma ve çevresel tehdit ise Zizek’in bahsettiği biçimde ele alınacaktır.

Toplumsal ayrışma, mülksüzlük ve paylaşım kavramıyla; bireysel özgürlüklerin ihlali, özgürlük kavramıyla; çevresel tehdit ise aşırı tüketim kavramıyla paralel incelenecek, bu kavramların görecelikleri ve olasılıkları Mülksüzler üzerinden sorgulanacaktır. Ele alınan bu toplumsal sorunların kapitalizmle ilişkisi, aşağıda kısaca ve mimarlıktan bağımsız biçimde açıklanmıştır. Dördüncü bölümde bu sorunlar daha geniş kapsamlı ve mimarlıkla ilişkili biçimde ele alınacaktır.

2.1.1 Toplumsal ayrışma

Toplumsal ayrışmayı doğrudan kapitalizmin sonucu olarak görmemek gerekmektedir Kapitalin toplum yapısındaki egemenliğinden önce de Batı tarihinde ruhban sınıfı, soylular ve kölelerden meydana gelen, kastlar arasındaki ayrımın belirgin ve değişmez olduğu bir toplumsal yapıdan söz edilmektedir. Üstelik kapitalist sistem, sunduğu serbest mülkiyet ve girişim özgürlüğü ile sınıf atlamaya imkan sağlamakta ve böylece sınıflar arasındaki tanımlı ayrımı bulanıklaştırmaktadır. Ancak bunu yaparken, yeni bir sınıf yaratmakta, kendi koyduğu değerler sistemi içinde toplumsal ayrışmayı yeniden türetmektedir. Kapitale ve üretim araçlarına sahip kesim ile aktif üretim yapan kesim bu ayrışmanın temelini oluşturmaktadır. Baudrillard'a (2010) göre, "Her toplum toplumsal farklılaşmayı ve toplumsal ayrımcılığı üretir ve bu yapısal örgütlenme (diğerleri arasında) zenginliklerin kullanımı ve dağılımına dayanır… Kapitalist sistem belli bir şekilde bu işlevsel 'düzey farklılığı'nı, bu dengesizliği rasyonelleştirerek ve tüm düzeylere yayarak doruk noktasına ulaştırır." Vaat ettiği toplumsal düzenin aksini türetiyor oluşu kapitalizmin iç çelişkilerinden biridir. Diğer bir çelişkili yaklaşım ise sistemin hem gelişme ve büyüme hem de sosyal eşitlik vaat ediyor oluşudur. "Kapitalizmin bir sosyal düzen olarak değerlendirilmesi, onun teknolojik gelişimi desteklemesinin yanı sıra, sosyal eşitsizliğe yol açma eğiliminden ileri gelir. Kapitalizmdeki eşitsizliğin en karakteristik hali, özgür pazar rekabeti ve sınıfsal ayrım arasındaki ilişkiden doğar. " (Carling, 1991) Gelişme ve büyüme konusunda kuşkusuz başarılı olan kapitalist sistemin aynı zamanda toplumsal ayrışmaya karşı eşitlik söyleminde bulunması inandırıcı değildir. Aksine "büyümenin kendisi eşitsizliğin işlevidir." (Baudrillard, 2010)

2.1.2 Bireysel özgürlüklerin ihlali

Kapitalist düzen, küresellik ve bolluk söylemleri sayesinde mesafeleri kısaltmakta, istenilen şeye istenilen an ulaşabilme imkanı sağlamaktadır. Farklı coğrafyalarda yetişen besinler veya üretilen ürünler, süpermarketler ve alışveriş merkezleri sayesinde kolay ulaşılabilir olmuşlar, web teknolojisi iletişimi her zamankinden daha hızlı hale getirmiştir. Sürekli gelişimi amaçlayan ve bunu sağlayan modern kapitalist sistem, bireyi her zamankinden daha özgür kıldığını ileri sürmektedir. Oysa kapitalist

sistemin sunduğu, metelaşmaya dayalı, metalaşmış bir özgürlüktür. İstenilen şeyin istenilen çeşitte ve istenilen kadar çok temini, serbest piyasa rekabetinin ve kapitalizm desteğiyle gelişen teknolojinin ürünüdür. Ancak bu tatmini yaşayan toplumun yalnızca küçük bir kesimidir. Toplumun çoğunluğunu oluşturan alt ve orta kesim düşünüldüğünde ise durum biraz farklıdır. Özel mülkiyet hakkı, iktisadi özgürlük, bolluk ve zenginlik vadeden kapitalizm aslında, "güçlü olanın hayatta kaldığı" Darwin'ci yaklaşımıyla, güçlü olanı daha güçlü, zayıf olanı daha zayıf kılarken, orta sınıfa da zenginliği yalnızca borç vermektedir. "Merkez, doğal olarak, isteyenler için en modern ödeme tarzını yürürlüğe koymuştur: "kredi kartı" "(Baudrillard, 2010) "Kredi" adı altında "borç", ekonomik değerlere dayalı bir toplumda kişinin özgürlüğünü elinden almaktadır. Hayatını, sahip olma hayali kurduğu ve çoğu zaman "konut" gibi hayati ihtiyaç olan metalara ulaşmaya çalışarak ya da bunun borçlarını ödemeye çalışarak geçiren yeni bir kentli nüfus ortaya çıkmıştır. Bu amaçla sevmediği işi yapan ya da kötü koşullarda çalışan hatta iş güvenliği olmayan ve tek tipleşmiş hayatları olan bu tek tip insanların özgür olduklarını ileri sürülemez. Bu insanlar belirtilen koşullar nedeniyle çoğu zaman kendi hayatları hakkında karar alma özgürlüğüne sahip değillerdir. Ivan Illich (1980), modern kapitalist görüşle ilintili olan kalkınma düşüncesinin "yan etkileri" ve "ters etkilerinden" bahsederek, "kalkınmanın yan etkisi ve ters etkisi olarak ortaya çıkan zararlara karşı müdafaanın, yeni bir tatmin sağlamak bir tarafa, ayrıcalıktan ziyade gereklilik haline geldiğini" belirtmektedir. Kapitalizmin yarattığı kapital bazlı toplumsal ayrışma bu noktada da kendini göstermektedir. "Alt sınıflar zararları yararlarından fazla olan ürünleri tüketmek ve bu hizmetlerden yararlanmak zorunda kalırken, ayrıcalıklılar bunu reddedebilme özgürlüğüne sahiptir. "(Illich, 1980) Dolayısıyla kapitalist sistemde kapital sahipleri, toplumun tanımladığı yeni güçlü sınıf olarak seçme ve reddetme özgürlüğüne sahiptir. Ancak toplumun çoğunluğu temel alındığında kapitalizmin sunduğu özgürlük kavramının içinde barındırdığı ikinci çelişki olduğu sonucuna varılmaktadır.

2.1.3 Çevresel tehdit

Dünyanın, bozulan ekolojik dengesi ve azalan doğal kaynakları nedeniyle büyük bir çevresel tehdit altında olduğu bilinmektedir. Kapitalizmin sürekli üretim ve aşırı tüketime dayalı işleyişinin, yukarıda bahsedilen sosyolojik etkilerinin yanı sıra belki de en önemlisi yarattığı çevresel tehdittir. Yukarıda bahsedilen diğer sosyo-

ekonomik sorunlardan ayrı değerlendirilemeyen çevresel tehdit, pek çok felaket senaryosuna da zemin hazırlamaktadır. Sanayileşme sonucu oluşan kirlilik, zehirli atıklar, asit yağmurları ve nükleer santrallerin yol açtığı yıkımlar gibi öncülerine tanık olunan bu felaketlerle baş edebilmek için Türkiye ve Dünya çapında hem kurumsal hem de bireysel girişimler göz ardı edilemez, ancak bu girişimler ya yetersiz kalmakta ya da yeterli yaptırımı sağlayamamaktadır. Genel olarak çevreci hareketler olarak adlandırılan bu girişimler, sanayi devrimi sonrası kötüleşen çevre koşullarını iyileştirmeyi amaçlayan kentsel önerilerden, uluslararası gönüllü derneklere, kamuoyu bilinci uyandırmayı amaçlayan yayınlar ve yapıtlardan, çevre dostu ürün kullanımına kadar farklı ölçeklerde örneklendirilebilmektedir. Bu girişimlerin bir kısmı ise, örneğin "bilinçli tüketiciyi" hedef alan ve çevreye duyarlı olduğu öne sürülen ürünler ve mimarlıklar, bizzat kapitalist sistem içinde erimekte, pazarın bir parçası olmaktadır. " (1) Geri Dönüşümlü ve Artık Malzemelerden Üretilen Ürünler; (2) Doğal Kaynakları Koruyan Ürünler; (3) Zehirli Maddeler ve Emisyondan Uzak Duran Ürünler; (4) Enerji ve Su Tasarrufu Sağlayan Ürünler; (5) Sağlıklı ve Güvenli Bir Yapılı Çevreye Katkıda Bulunan Ürünler." (Karadağ, 2008) olarak gruplandırılabilen bu çevre dostu ürünler mimarlıkta da yeni bir pazar oluşturmaktadır. Gelişmeye devam etmek için doğal kaynaklara ihtiyacı olan kapitalizmin yarattığı bu önemli sorunun, kendi çözümüyle döngüsel ilişkisi, kapitalist sistem içindeki diğer iç çelişkiye işaret etmektedir. Önerilen çözümlerin sistem içinde eriyip gitmesini önlemek için meseleye bütüncül yaklaşmak gerekmektedir. "Çevreci hareket (the green movement) sosyo-ekonomik eşitsizlik, yoksulluk, sağlık, güvenlik sorunları ve sosyal dışlanma gibi problemlere de işaret etmekte, aynı zamanda bütün bu problemleri birbiriyle ilintili olarak ele alan, herhangi birini diğerlerinden ayrı değerlendirmeyi reddeden bir yaklaşım önermektedir." (Barry ve Doherty, 2002)

Kimilerine göre Modernizm bir düşünce biçimi olarak Postmodernizm'le birlikte son bulmuştur, kimilerine göre ise biçim değiştirmiş olarak varlığını sürdürmektedir. Kapitalist sistem ise Zizek'in iddialarına karşın her geçen gün daha da güçlenmekte ve yukarıda bahsedilen sonuçlarıyla gündelik yaşantımızı olumsuz biçimde etkisi altına almaktadır. Bu etkinin mimari üretim ve kentsel alana yansıması da aynı derecede trajiktir. "Bugün ihtiyaç duyulan şey, kapitalizm eleştirisini belli başlı izleklerinden biri olarak içerecek modernlik eleştirisidir"(Wagner, 1994) Bu sebepten

dolayı 1950'lerden itibaren oluşan Postmodern eğilim bir yandan tüketim kültürünün tam ortasında, kapitalist sistemin içinde yer alırken bir yandan da içinde barındırdığı eleştirel yaklaşım sayesinde mevcut işleyişe karşı çıkan hareketlerin zeminini hazırlamıştır.

2.2 Modern Kapitalist Yaklaşımın Sorgulanması ve Sisteme Karşı Duruşun Kırılma Noktası: 1968 Kuşağı

Richard Rogers (1990), paraya ve modaya takıntılı olduğunu ileri sürdüğü Postmodernizm'in kamusal yeşil alan yokluğu ve barınma ihtiyacıyla başeden bir mimarlık öneremediğinden ve daha iyi bir çevre üretemediğinden bahsetmektedir. Buna karşılık temelde Modernizm eleştirisi olarak nitelendirilen Postmodernizm, 1950lerden itibaren yarattığı kaygan zemin ve sorgulayıcı yaklaşım sayesinde kapitalizm karşıtı fikirlerin örgütlenmesine yol açmıştır. John McGowan 1991 tarihinde yayınlanan *Postmodernism and Its Critics* başıklı kitabında "Postmodernizm'in çıkış noktasının, II. Dünya Savaşı'ndan sonra kapitalizmin ilahlaştırılmasına, şimdiye kadar metalaşmamış alanlara olağanüstü yayılışına tanık olduğumuza dair Fredric Jameson'ın vurguladığı korku" olduğunu söyler. Bu karşı duruşun ise en belirgin olduğu yıl, bir eşik niteliği taşıyan 1968 yılıdır. Uğur Tanyeli Arredamento Mimarlık Dergisinin "1968 Kuşağı" dosyasında 68 kuşağını, 2. Dünya Savaşı'ndan itibaren etkin olan bir değişim sürecinin son aşaması olarak değerlendirmekte, Marcuse'ye atıfta bulunarak, bu kuşağın temelde karşı duruş ideolojisi taşıdığını belirtmektedir.

> Gençlik, sadece siyasal radikalizm açısından değil, gündelik yaşamın örgütlenişinden sanata, tasarım ve mimarlığa, her alanda eski yapıları sarstı ve yıktı. Müzikte Beatles ve protest müzikte Bob Dylan, giyimde mini etek, yaşam biçimi alanında hippiler, çiçek çocukları, özgür aşk, Vietnam'dan kaçış ve LSD, mimarlıkta konvansiyonları yıkmaya yönelik sayısız etkinlik, ütopyalar ve hatta gerçeğe dönüştürülmek istenen ütopik yaşam kolonileri, çoğu zaman uyuşturucu kullanımıyla bağlantılı biçim diliyle 'psychodelic' sanat, dönemi karakterize eden sayısız gerçeklik arasında sayılabilir. (Tanyeli, 2006)

1968 yılında yaşanan olaylar ve bu döneme ait olgular pek çok alanda konvansiyonel olana tepki olduğu gibi çoğu zaman da modernist kapitalist sisteme karşı bir direniş niteliği taşımaktadır. 1968 Mayıs'ında yaşanan ve dünyanın pek çok yerine sıçrayan öğrenci ayaklanmaları ve yine bu dönemde oluşmaya başlayan komünler, bu direnişin en somut göstergesidir. Uğur Tanyeli yukarıda alıntısı bulunan yazısında 68

kuşağı ideolojisinin 1970'lerin başına kadar devam ettiğini söylemektedir. Öyleyse 1974 yılında yazılmış olan Mülksüzler de, sisteme karşı yaptığı açık eleştiri, ve ele aldığı yeni ütopik yaşam biçimiyle 1968 hareketinin bir parçasıdır. Bu durumda hem Mülksüzlerin idelojik temelini anlamak, hem de araştırmanın konusu olan 'sisteme karşı çıkma' düşüncesini geliştirmek, gündelik hayat dahilinde mevcut işleyişteki sorunlara tepki göstermek ya da en azından bu sorunların etkilerini en aza indirmek için olası yöntemleri sorgulamak adına, bu yıllarda yaşanan kırılmanın ideolojik alt yapısına bakmak gerekmektedir. Bu ideolojik alt yapının mimarlıkla kesiştiği noktalar ise çalışmaya yön verecektir.

1968 kuşağının ideolojik altyapısını incelemek, Marx'ın söyleminin düşünsel alt yapısını kavramayı gerektirir çünkü bu süreçte Marx'ın metinleri yeniden ele alınmış, dönemin düşünürleri tarafından okunmuş ve yorumlanmıştır.

> Tamamen formel bir konumla ve salt teorik bir bilinçle yetinmeyen felsefi düşünce ve eylem, biçim ile içerik arasındaki kopuşu engellemek amacıyla derhal verili bir somut içeriğe sarılabilir. Ancak kısmi bir içeriğe sarılan bu yöneliş, kendini gerçeğin bu öğesiyle sınırlarsa, kaçınılmaz olarak bu öğeyi mutlaklaştırmış olur. Onu fetişleştirilmiş bir biçim haline getirir. (Lefebvre, H. , 2006)

Geçen yüzyılda Marksizm'in başına gelen tam da budur. SSCB'nin 20. yüzyılda bilhassa Doğu Bloğu ülkeleri üzerindeki baskın gücü düşünüldüğünde, Marksizm'in bu dönemde içeriğinin basitleştirildiği ve arkasında devlet gücü olan dogmatik bir yaklaşım haline gelmiş olduğu açıkça görülmektedir. Daha ziyade "Sovyet Marksizm'i" olarak anılan bu dogma, dönemin totaliter mimari dilinde de kendini ifade etmektedir.

1968 kuşağı düşünürleri Marksizm'i yeniden yorumlayarak, bu dogmatik yaklaşımı reddetmekte, Marx'ın devrim düşüncesini zamanın kapitalizmine göre yeniden ele almaktadırlar. 1968 Mayıs'ında Fransa'da yaşanan öğrenci ayaklanmasını destekleyen ve bu ayaklanmaya fikirleriyle destek veren Marcuse (1998) şöyle demektedir: "Açık ki, 19. Yüzyıl ve 20. Yüzyıl başı kapitalizmini çözümlemek için kullanılan kavramlar kapitalizmin şu anki haline uygulanamaz. Tarihsel kavramlar oldukları için içlerinde tarihle sınırlı işaretler taşırlar, çözümledikleri yapı da tarihsel bir yapıdır." Kapitalizmin üretim biçimine dair temel işleyişinin değişmediğini ifade eden Marcuse, üretim yönteminin verimliliğinin değiştiğini söyleyerek bu değişimin

göz ardı edilmesi durumunda, Marksist kuramın içerdiği diyalektik yaklaşımı kaybetme tehlikesine dikkat çekmektedir.

2.3 Diyalektik Materyalizm ve Ütopyacılık

Marx'ın 19. yüzyıl kapitalizmine karşı geliştirdiği kuram "diyalektik materyalizm"dir. Hegel'in diyalektik düşüncesinin üzerine inşa edilen "diyalektik materyalizm"in kökleri Antik Yunan düşünürlerinden Herakleitos'un "*Her şey akar"* düşüncesine kadar dayanmaktadır. Herakleitos evrenin bir akış içinde olduğunu ve her şeyin değiştiğini "Aynı ırmakta iki kez yıkanılmaz" örneğiyle açıklamıştır. Çünkü ırmak değişim halindedir. Herakleitos'un işaret ettiği bu değişim, diyalektiğin temelini oluşturur. "Herakleitos'un bir başka temel düşüncesi bütün şeylerin değişiminin, karşıtlığın her zaman karşıtlıktan doğması yasasına uyduğudur; başka bir deyişle, değişim karşıtlıklar şeklinde gerçekleşir." (Thalheimer, 2009) Öyleyse denilebilir ki: Formel mantık, nedensellikleri dış dünyadan yalıtılmış bir biçimde kendi başlarına ele alırken onların değişmediklerini varsayar. Buna karşılık diyalektik mantık, şeyleri çevresinde olan bitenle bütüncül olarak değerlendirirken değişimi öngörür. "*Değişim"* diyalektik materyalizmin yapıtaşlarından biridir.

Thalheimer'e göre diyalektik düşüncenin kendisi de son derece devrimci bir yöntemdir. Her şeyin değişim içinde olduğu kabulüne dayanarak her kurum ve düşüncenin bir sonunun olduğunu iddia eder. "Onun için hiçbir şey kutsal, hiçbir şey ihlal edilemez değildir. "(Thalheimer, 2009) Buna ek olarak, sosyal açıdan birbirine zıt konumda olan köle ile köle sahibi; kapitalist ve proleter; kadın ile erkek, siyah ile beyaz (ırk olarak) 'dan ikisinin de insan olduğunu kabul etmek, Thalheimer'e göre o günün konjonktüründe, diyalektik düşüncenin devrimci yönünü göstermektedir.

Marx, Hegel'in sistematikleştirdiği diyalektik düşünme biçimini materyalist bakış açısıyla dönüştürmüştür. Materyalizm, burjuva azınlığının çıkarları doğrultusunda savunduğu akılcılığa dayalı idealizm yerine, ezilen çoğunluğu hedef alan, yaşamsal ihtiyaçları ön planda tutan ve felsefi gelişimin bu yaşamsal ihtiyaçların karşılanmasına bağlayan bir görüştür.

> Gökten yeryüzüne inen Alman felsefesinin tam tersine, burada, yerden gökyüzüne çıkılır. Başka deyişle, etten ve kemikten insanlara varmak için, ne insanların söylediklerinden, imgelerinden, kavradıklarından ve ne de anlatıldığı, düşünüldüğü, imgelendiği ve kavrandığı biçimiyle insandan yola çıkılır; gerçek faal insanlardan yola çıkılır ve bu yaşam sürecinin

> ideolojik yansı ve yankılarının gelişmesi de, insanların bu gerçek yaşam süreçlerinden hareketle ortaya konulabilir. (Marx, 2003)

Bu söylemden yola çıkıldığında denilebilir ki Marx ütopyacılığı reddetmektedir. Temelde mevcut düzene bir eleştiri ve karşı duruş niteliği taşıyan ancak değişime ve dış dünyaya kapalı, kendi başına var olan, gökten inme ütopya düşüncesi kuşkusuz diyalektik materyalizmle örtüşmez. Aydınlanma Çağı'ndan beri sisteme karşı çıkmanın yollarından biri olan ütopyalar formel mantık çerçevesinde ele alınabilmektedir. "Formel mantık temel bir meseleyi çözümsüz bırakır. Biçim ile içerik nasıl birleştirilebilir? " (Lefebvre, 2006)

Bu soru, sistem karşıtlığı düşüncesini sosyolojiden mimarlık alanına taşımaktadır. Bu noktada bizzat mimarlık ve sosyoloji arasındaki ilişkiyi de diyalektik düşünce çerçevesinde değerlendirmek mümkündür. Sosyoloji oluşu kavramaya çalışırken, mimarlık bu oluşun sadece bir anını donduran biçim ile ilgilenir. Sosyoloji değişimi kabul eder ve bu değişim üzerinden teori üretirken, mimarlık değişimi engellemeye çalışır. Bu bağlamda mimarlık ve sosyolojinin amaçsal olarak birbirinin zıttı olduğunu söylemek mümkündür. Ancak ikisinin de en nihayetinde insanlık için var olduğunun ve topluma hizmet ettiğinin kabulü, bu diyalektik yorumun nihai sentez aşamasıdır. Dolayısıyla sisteme karşı geliştirilebilecek bir yaklaşım ancak bu iki alanın paralelliğinde mümkündür. Marksist kurama uzamsallığı dahil eden David Harvey, ütopyalar bağlamında benzer fikre sahip olup, "diyalektik ütopya" kavramını ortaya atmaktadır.

2.4 "Diyalektik Ütopya" (Harvey, D. , 2008)

David Harvey 'Umut Mekanları' isimli kitabında toplumun refah düzeyine ulaşması için bugüne kadar öne sürülen 'ideal tasarımları', 'uzamsal biçim ütopyaları' ve 'toplumsal süreç ütopyaları' olmak üzere iki türde değerlendirir. Uzamsal biçim ütopyaları, statik biçimsel önerilerle daha ziyade mimarlığın alanına girerken, zamansal süreç ütopyaları ise sosyoloji temelli ütopyalardır.

Sir Thomas More'nin Utopia'sını takiben, Francis Bacon'un New Atlantis'i ve Tommaso Campanella'nın "la Città del Sole" si, toplumsal bunalımlara çıkış yolu arayan ilk ütopyalardır. Bunların her biri dışarı kapalı ve artık mükemmelliğin nihai noktasına erdiğini iddia eden, bu sebeple de değişimi kabul etmeyen ütopyalardır. Bunların ardından endüstri devriminin getirdiği bunalıma karşı ütopyalar üretilmiştir.

Bunlardan bazıları da kısaca Robert Owen'a ait New Harmony, Fourier'in Versailles Sarayı'ndan esinlenerek tasarladığı ideal kent, Edward Chambless'ın 'teknolojik ütopya'sı Roadtown, Ebenezer Howard'ın ortaya attığı Garden City fikri, Le Corbusier'in meşhur Radiant City'si ve Frank Lloyd Wright'a ait Broadacre City'dir. Tüm bu sayılanlar David Harvey'e göre uzamsal biçim ütopyalarıdır. Bunların birçoğu mimarlar tarafından tasarlanmıştır ve hepsinin ortak noktası, içinde yaşayan toplumun nihai ideal yaşama erişebileceği bitmiş kent ütopyaları olmasıdır. Tamamı pozitivist bir akılcılıkla ele alınmış, formel mantık nedensellikleri çerçevesinde tasarlanmışlardır. David Harvey bu tür ütopyaları uzamsal biçim ütopyaları olarak adlandırır ve salt biçimci bir ütopyacılığın gerçeğe adaptasyon sürecinde yaşanan uyumsuzluklardan ve bunun sonucunda yaşanan başarısızlıklardan bahseder.

Harvey, biçimsel tasarımlara karşı, aslında genelde ütopya olarak adlandırılmayan ideal süreç tasarımlarını ele alır ve bunlara zamansal süreç ütopyaları adını verir. Hegel, Marx ve Marx'ın şiddetle karşı çıktığı Adam Smith'in önerileri toplumsal dönüşümün idealize edilmiş halleridir ve herhangi bir uzamdan tamamıyla bağımsızlardır. Bu türden ütopyacılığın başarısız olmasının sebebi de bir öncekinin tersine uzamsal boyutta kendini konumlandıramamasıdır.

Hem biçim ütopyalarının hem de süreç ütopyalarının kendi başlarına başarılı olamadıklarına tanık olmak şaşırtıcı değildir. Çünkü ne biçim sürecin sürekli değişimine cevap verebilir ne de süreç herhangi biçimsel bir içerik taşır. "Form kategorisi statiktir. 'Oluş'u (process) kavrayamaz; real dünya ise baştan oluş içindedir. 'Madde' kategorisi nesnelerin varlık tözünden alınmıştır, ruhi ve tinsel hayata uymaz, hatta organik alanda bile yalnız aşağı bir eleman olarak bulunur. "(Tunalı, 1984) Biçimselliğin oluş ile uyumsuzluğunu ifade eden Tunalı Antik Yunan felsefesine atıfta bulunarak şöyle devam etmektedir. "Platon'un idea ve şey karşıtlığı tümel olan bir şeydir; ama, evreni " zaman dışı varlık" ve " oluş içindeki görünüş" diye parçalar. Birincisi real değildir, ikincisi ise varlıktan yoksun kılınmıştır." (Tunalı, 1984) Biçim ve süreç ütopyalarının birbirlerinden ayrı düşünüldüklerinde yaşanan olumsuzluk üzerine David Harvey yeni bir söylem geliştirmektedir."Gerek uzamsal biçim, gerekse toplumsal süreç ütopyalarının kusurları ve güçlükleri göz önünde bulundurulduğunda, ütopyacılık iddiasından topyekün vazgeçmenin en olanaklı alternatifi açıkça uzamzamansal bir ütopyacılık kurgulamaktır… Dolayısıyla benim 'diyalektik ütopyacılık' adını verdiğim arayış başlamıştır "(Harvey, 2000)

Marksist materyalizm, ütopyadan ziyade gündelik yaşama odaklanmak gerektiğini öngörür. Ancak Harvey'in de değindiği gibi gündelik yaşam da bir dizi diyalektik uzamzamansal vizyon tarafından şekillendirilmiştir. Bu sebeple "kapitalizmin tarihi coğrafyasını etüt etmek, uzamzamansal bir ütopyacı tasarımın hem bugünde, hem geçmişte nasıl temellendirebileceğinin ipuçlarını sağlayacaktır. "(Harvey, 2000) Bu bağlamda Harvey, tüm dünyada güvenlik, eşitlik, özgürlük ve refah sağlayacağı iddiasında bulunan Amerikan Enternasyonalizmi'ne odaklanır. "Serbest piyasa ütopyacılığının (süreç olarak) 2. Dünya Savaşı sonrasında küresel olarak (jeopolitik anlamda uzamsal biçim olarak) nasıl oturtulduğunu" (Harvey, 2000) ele almaktadır. Harvey'e göre bu projenin destekçileri "gücünü hümaniter kaygılardan alan bir aydınlanmanın küresel düzeyde yayılması hedefinin peşinden ütopyacı bir kanaat ile gittiler. "(Harvey, 2000) Amerikan Enternasyonalizmi "uzamzamansal ütopik modelin mümkün olabileceğini göstermektedir." (Harvey, 2000)

Kapitalist sistemin uzamzamansal ütopik söylemi olan Amerikan Enternasyonalizmi' nin barındırdığı iç çelişkiler, Harvey'in de benzer şekilde belirttiği gibi sisteme karşı alternatif bir uzamzamansal söylem için zemin hazırlar. Bu sebeple dördüncü bölümde, bölümün başında belirtilen kapitalizme dair saptanmış üç açmaz, yani toplumsal ayrışma, bireysel özgürlüklerin ihlali ve çevresel tehdit, mimarlık bağlamında irdelenecektir.

2.5 Bugünün Değerlendirmesiyle Kapitalizm ve Marksizm

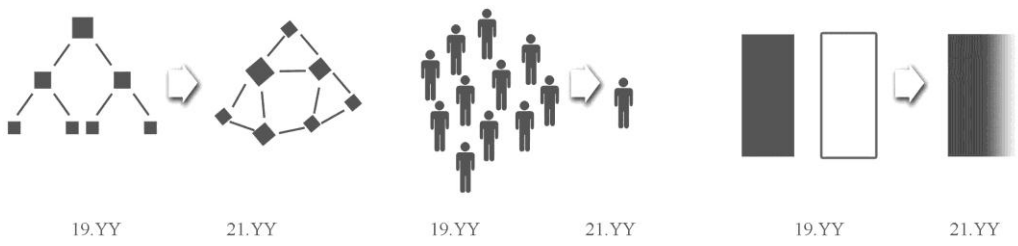
1968 düşünülerinin kapitalizmi ve Marksizm'i yeniden yorumlamak gerektiği doğrultusundaki fikirlerine geri dönersek, aynı yaklaşım bugün için de geçerlidir. Bugünün bakış açısıyla kapitalizm değerlendirildiğinde, 19. ve 20. yüzyıl kapitalizminden farklı bir tablo ortaya çıkmaktadır. Bu farklılıklar basitçe üç türlüdür. Bunlar özetle iyi ve kötü, siyah ve beyaz, burjuva ve proleter arasındaki keskin ayrımın bulanıklaşmaya başlaması, kapitalist örgütlenmenin hiyerarşik düzenden şebekesel bir ilişkiye doğru kaymış olması ve toplumsal varoluşun yerini bireysel varoluşa bırakmasıdır.

Thalheimer 1927'de Moskova Sun- Yat- Sen Üniversitesi'nde diyalektik materyalizmi anlattığı derslerde, farklı dünya görüşlerinin çok net gruplar ve kategoriler oluşturduğunu, birbirine ters iki temel yönelim olduğunu ileri sürmekteydi. "Temel yönelimlerden biri proletarya tarafındadır. Tarihsel veya

diyalektik materyalizm, yani Marksizm de bu yönelim dahilindedir. İdealist dünya görüşünün çeşitli biçimlerimce temsil edilen diğer temel yönelim ise burjuvazinin tarafındadır." (Thalheimer, 1927) İdeolojilerin bu denli keskin ayrımı, dönemin ikili dünya görüşüne paralel bir yaklaşımdır. Bugün etkin olan holistik düşünce biçimi ise, nedensellikleri daha geniş biçimde ele aldığından iyi ve kötü, siyah ve beyaz arasındaki net çizgiyi bulanıklaştırmaktadır. Bu bakış açısı dahilinde diyalektik yaklaşım, olguları kavramaya yardımcı olmaktadır. "Diyalektik yaklaşıma göre, ideolojik alanın sözcükleri anlamlarını yalnızca aralarındaki karşıtlık ilişkisinden alırlar. Karşıtlıkların dengeli birlikteliği, ikili dünya görüşünden birleşme ve kaynaşmayı gerektiren ortak yaşam (simbiosis) kavramına doğru ilerlememize neden olmaktadır." (Aydınlı, 1996) Aydınlı, bugünün düşünce biçimine hakim olan diyalektik yaklaşımın, politik gelişmeler, ütopik söylemler ve tarihsel düşünce biçimlerini bütüncül olarak değerlendirdiğini ileri sürmekte, bu bütüncül yaklaşımın ideolojilerin sonunu getirdiğini iddia etmektedir. Bugün Amerikan Enternasyonalizmi ütopyacılığının karşısında tarihsel Markist ideolojiyi savunmak 19. Yüzyılda veya 20. Yüzyılda olduğu kadar kolay değildir. Bunun sebebi, bugün hala toplumsal ayrışmanın tartışmasız var olmasına karşın, bu sınıfsal ayrımın eskiden olduğu gibi, burjuvazi ve proletarya olmak üzere keskin bir biçimde ikiye ayrılmış olmamasıdır. Serbest mülkiyet hakkı, önceden "zincirlerinden başka kaybedecek şeyi olmayan köleler" (Marcuse, 1998) ile karşılaştırıldığında işgücü sınıfını işveren sınıfa görünürde yakınlaştırmakta, aradaki keskin ayrımı bulanıklaştırmaktadır.

Zizek'e göre 1970'lerden itibaren kapitalizmin strüktürel yapısı değişmiş, Fordist üretim biçiminin hiyerarşik yapısından ziyade, doğrudan iş yerinde çalışanları hedef alan, onların iradesine dayalı bir ağ yönetimi ortaya çıkmıştır. "Hiyerarşik- merkezi bir emir zinciri yerine, işi ekipler ya da projeler biçiminde örgütleyen, müşteri tatminini hedefleyen ve liderlerinin vizyonu sayesinde işçilerin genel seferberliğini sağlamış bir katılımcılar çokluğuna sahip şebekelerle karşı karşıyayız. "(Zizek, 2008). Bu durum kapitalizme karşı bir hareketin hedefini tek bir noktadan farklı bir çok noktaya dağıtmakta ve karşı duruş düşüncesini daha da karmaşıklaştırmaktadır. Bu durumda yapılması gereken kapitalizmi bir bütün olarak değerlendirmektir. Lefebvre'in de dediği gibi "problemleri gerçekten çözmek isteyen birinin başvurabileceği tek bir yol kalır: Total içeriği kavrama çabası " (Lefebvre, 2006) .

“Margaret Thatcher toplum diye bir şeyin olmadığını, sadece bireyler ve onların ailelerinin var olduğunu beyan etti. “(Harvey, 2000) Modernizm’in ortaya attığı ve kapitalizmin desteklediği en çarpıcı değişim toplumsallıktan bireyselliğe geçiştir. Marx (1998) 19. yüzyılda “Bütün ülkelerin proleterleri birleşin!” çağrısı yaparken, 1968 öğrenci ayaklanmalarına fikirleriyle destek olan Marcuse, bir süredir var olan bireycilik anlayışı üzerine 1972’de şöyle yazmaktadır: “ Elbette bireysel devrim olmadan devrim olmaz, ama toplumun kurtuluşu olmadan da bireysel kurtuluş olmaz. “(Marcuse, 1998) Bireyselliğin artık büyük ölçüde yerleşmiş olduğu günümüzde, özellikle de hala cemaatçilik geleneğinden kurtulup bireycilik anlayışına geçememiş Türkiye için Marcuse’nin sözlerini tersine çevirmek mümkündür. Bireysel kurtuluş olmadan toplumsal kurtuluş olmaz. (Şekil: 2.1)

Şekil 2. 1 : 19.yüzyıldan günümüze ideolojik değişim.

Harvey’in diyalektik (uzamzamansal) ütopya kavramına geri dönersek, Marx’ın diyalektik fikrini temel alan bu türden bir ütopyacılık, belki de Marx’ın karşı olduğu türden yani tepeden inme, mutlak ütopyacılığa alternatif olabilecektir ve Harvey’in sözünü ettiği Amerikan Enternasyonalizmi ütopyasına bir karşı duruş geliştirmeyi mümkün kılabilecektir. Bu bağlamda Ursula LeGuin’in 1974 tarihli romanı Mülksüzler, Harvey’in diyalektik ütopya kavramını anımsatması nedeniyle incelenmeye değerdir.

3. MÜLKSÜZLER (the DISPOSSESSED), 1974: DİYALEKTİK ÜTOPYA

"Olası dünyaların keşfi olan roman bugün ütopik duygu ve hassasiyetleri aramanın temel zemini olageldi… Bu tür romanlar toplumların ve uzamsallıkların daimi mücadele süreçleri tarafından biçimlendiğini kabul ederler genelde. Roman türü gerektiğinde daha güçlü bir uzamzamansal dinamik hissi yaratmaya uygundur "(Harvey, 2000).

3.1 Özetle Mülksüzler

Mülksüzler birbirine karşıt iki gezegen olan Anarres ve Urras'ta kurgulanmaktadır. Anarres'te karşılıklı yardımlaşmaya dayalı bir anarşist toplum, Urras'ta ise bugünkü mevcut düzenin benzeri bir toplum hüküm sürmektedir. İki gezegenin isimlerinde de bu iki farklı toplum düzenine atıfta bulunulmaktadır.

> Anarşist dünya "Anarres"in adı, bir yandan Anarşi'yi (Anarşi: bassızlık-Yunancada arche: baş, başat; ana- öntakısı ise olumsuz iyelik, -siz, -sız demek) çağrıştırırken, bir yandan da "şeyleri," mal ve mülkleri olmayan anlamına geliyor (Latince'de res: şey, nesne). Kapitalistlerin ve devletçilerin dünyası "Urras" ise, öncelikle ABD ve SSCB'nin harflerinden devşirilmiş (USA ve USSR). İlk iki harfi olan Ur- ise Almanca'da ilk, kaynak, başlangıç anlamına gelen bir öntakı. Bu anlamda, Urras, Anarres'e giden göçmenlerin kaynağı, ikili gezegen sistemindeki hayatın başlangıç noktası, eski dünya. (Somay, 1990)

Urras eski dünyadır çünkü Anarresliler uzun zaman önce Urras'tan Anarres'e göç ederek burada yeni bir yaşam kurmuşlardır ve kurdukları yaşam Odoculuk anlayışına dayanmaktadır. Kitabın yazarı LeGuin "Odoculuk"un anarşizm olduğunu ileri sürmektedir. "Sağı solu bombalamak anlamında değil: kendine hangi saygıdeğer adı verirse versin bunun adı tedhişçiliktir. Aşırı sağın sosyal- Darwinist ekonomik özgürlükçülüğü de değil; düpedüz anarşizm: Eski Taocu düşüncede öngörülen, Shelley ve Kropotkin'in Goldmann ve Goodman'ın geliştirdiği biçimiyle." (LeGuin, 1974) Anarşist Kropotkin, serbest piyasa ekonomisinin de temelini oluşturan, türlerin hayatta kalabilmek için birbirleriyle mücadele halinde olduklarını iddia eden

Darwinci söylemi reddetmekte, tersine hayvanların zor koşullarla baş edebilmek amacıyla birlikte hareket ettiklerini, karşılıklı yardımlaşma içinde olduklarını iddia etmektedir. Bundan yola çıkarak karşılıklı yardımlaşmaya dayalı bir toplum öngören Kropotkin, insan toplulukları için şöyle söylemektedir: "Ve yine günümüzde, türümüzün daha da yüksek bir evrim seviyesine ulaşmasının garantisini karşılıklı yardımlaşmanın iyice yaygınlaşmasında görüyoruz." (Kropotkin, 2001) Dolayısıyla Kropotkin'in görüşlerinden etkilenerek kurgulanan Odoculuk' u herhangi bir ideolojik kalıba sokmadan karşılıklı yardımlaşmaya, eşitliğe, ortak mülkiyete ve bireysel inisiyatife dayalı bir toplum düzeni olarak tanımlamak daha doğru olacaktır.

Toplumsal örgütlenmenin yanı sıra, çevresel bakımdan da bu iki gezegen birbirine karşıt niteliktedir. Anarres'te kuraklık, kıtlık, toprak yerine toz, bitkiler yerine çalılar ve yalnızca holum ağaçları ve hayvan olarak yalnızca balıklar bulunmaktadır. Mimarlık ise son derece işlevsel ve sadedir. Genelde yapılar tek katlıdır ve komün halinde yaşamak için yapılmışlardır. Urras'ta ise Anarres'teki yoksulluğa karşın, bolluk, geniş su rezervleri, yeşil bitki örtüsü ve çok sayıda canlı türü görülmektedir. Burada ihtişam mimarlıktan giysilere kadar her alanda kendini hissettirmektedir. Romandaki uzamzamansallık kendini bu noktada belli etmektedir. Toplumsal süreç bağlamında ele alınan karşıt iki gezegenden ideal olan Anarres uzamsal bağlamda incelendiğinde hiç de ideale yakın durmamaktadır. Tersi durumda ise biçimsel açıdan ideal görünen Urras, toplumsal süreç açısından değerlendirildiğinde tüm olumluluğunu yitirmektedir. Bu durumda hem Anarres hem de Urras birer "ideal ütopya" olmaktan çıkmakta, birleşip yeni bir ütopyayı, Mülksüzler'i yaratmaktadır. Anarres ve Urras'ın karşıtlıkları birbirlerini var etmekte, ikisinin birlikteliği anlam kazanmaktadır.

Hikaye Anarres'li fizikçi Shevek'in eşzamanlılık teoremini geliştirmek için Urras'a yaptığı ziyaret üzerinden gelişmektedir. Roman boyunca Anarres ve Urras'ta yaşananlar da, hem ardışık lineer bir süreç içinde hem de karşılaştırmalı bir eşzamanlılık içinde anlatılmaktadır. Hikaye boyunca iki zıt yaşam biçimi birbiriyle çarpıştırılır. Çarpışmanın temeline Shevek vardır ve bu süreçte yaşananları Shevek'in yaşadıkları ve düşündükleri üzerinden analiz ederiz.

Anarres'teki kuraklık, kıtlık, toz ve fırtına yaşamı zorlaştırmakta, Urras'ta ise bolluk, su, biyolojik çeşitlilik ve ihtişam yaşamı büyüleyici derecede keyifli ve kolay kılmaktadır. Bu sebeple Anarres'te zor koşullarda yaşamayı gerekli kılacak olan,

paylaşım, yeterli miktarda tüketim ve başkalarının haklarına saygılı özgürlük ahlakı yerleşmiştir. Buna karşılık Urras'ta kapitalist düzen benzeri toplumsal ayrışma, negatif özgürlük ve aşırı tüketim hakimdir. Roman boyunca özgürlük, paylaşım, mülksüzlük, sahipsizlik, tüketim, dönüşüm gibi söylemler sorgulanmakta, bu söylemlerin görecelikleri ve olasılıkları masaya yatırılmaktadır.

3.2 Mülksüzler: Diyalektik Ütopya

Mülksüzlerin bir mimarlık araştırması için seçilmiş olmasının, David Harvey'in diyalektik ütopya tanımına yakın durması yanında, başka nedenler de bulunmaktadır. Mülksüzleri diyalektik ütopya bağlamında değerlendirmeden önce bu nedenlerden bahsetmek gerekmektedir çünkü bu nedenlerden birkaçı, onu diyalektik ütopya kavramına yaklaştırmaktadır.

Film setleri, romanlar, ütopyalar gibi kurgusal mekanlar gerçek hayatın karmaşıklaştırıcı çeşitliliğinden ve kontrol edilemez zaman faktöründen sıyrılmış olduğundan, yaratmak istediği atmosferi kolayca yaratmakta ve iletmek istediği mesajı doğrudan iletmektedir. Bu doğrultuda sisteme yönelik analizler yapabilmek ve alternatif bir mimarlığa dair çıkarımlarda bulunabilmek için Mülksüzler, kurgusallığından ötürü araştırmaya elverişlidir. Hem yapılı çevrede hem de olaylar örgüsünde nedensellikler ve ilişkiler apaçık belirtilmektedir. Bu sayede belirlenen temalar (paylaşım, özgürlük ve mülksüzlük) hakkında çıkarımlarda bulunmak kolaylaşır.

Bugünün yaklaşımında etkin olan holistik düşünce biçiminin iyi ve kötü, siyah ve beyaz arasındaki net ayrımı bulanıklaştırdığından ikinci bölümde bahsedilmişti. Mülksüzler bu bahsedilen holistik yaklaşıma sahiptir. Ele aldığı iki yaşam biçimini iyi ve kötü taraflarıyla tartmakta, ideal ve kesin bir biçim veya yöntem önermekten uzak durmaktadır. Roman boyunca ele alınan ve tez çalışmasının da altlığını oluşturan paylaşım, özgürlük, mülksüzlük kavramları tek taraflı ele alınmamaktadır. Bu kavramlara yöneltilen farklı bakış açıları, bu kavramların sunduğu ve esirgediği olanaklar ve bu kavramların olabilirliği ayrı ayrı tartışılmaktadır. Örneğin sloganlaştırılan içi boşaltılmış bir "özgürlük" kavramı yerine özgürlük, negatif ve pozitif özgürlük olarak ayrı ayrı ele alınmaktadır. Bu sebeple Mülksüzler, nesnelliğiyle akademik araştırma için elverişli bir ortam sunmaktadır.

“Ütopyaların en önemli işlevlerinden biri de ortaya koydukları dönemlerin ruhunu, arzularını yansıtmalarıdır” (Sevinç, 2004). Mülksüzler, etkileri 70’lerin ortalarına kadar süren 1968 yılının izlerini taşımaktadır. Bülent Somay’a göre Mülksüzlerin yayınlandığı dönemde 68 hareketi sona ermek üzereydi buna rağmen roman 60’ların devrimci ruhunu yansıtmaktadır. “Mülksüzler, temelleri 60’ların yıkıcı hareketleri zamanında atılmış, bu dönemde tasarlanmış ancak içeriğine zemin oluşturan koşulların neredeyse yok olduğu dönemde meyve veren ütopyalar nesline aittir” (Somay, 1990). Açıkça devletçi kapitalist sistem eleştirisi yapmakta ve devrim kavramını hedef almakta olan Mülksüzler, aynı zamanda gerçek hayata da göndermeler yapmaktadır. URRAS baş harflerinden de anlaşılacağı gibi USA ve SSCB‘ye göndermedir ve Urras’ta anlatılan düzen açıkça kapitalizmdir. Ayrıca Arz diye geçen gezegenin Dünya’ya, Arz’lı Ainsetain’in de Einstein’a benzetmesi bahsedilebilecek diğer benzetmelerdir.

Marx’ın ikinci bölümde anlatılan diyalektik materyalizm düşüncesi tekrar ele alındığında, diyalektik materyalizmin temelinde ‘değişim’ olduğu ve ütopyacılığın gündelik yaşamdan kopukluğunun yanı sıra değişime açık olmaması sebebiyle diyalektik materyalizm düşüncesiyle örtüşmediği ve Marx’ın desteğini görmediği anımsanmaktadır. “Değişkenlik kavramına ütopyalarda rastlamıyoruz çünkü değişken olanı dizginleyebilmek mümkün olmamakta. Her şeyin belirlenmiş yada tanımlanmış olması gerekli olduğundan esnek yada alternatiflere yatkın bir tutuma karşı … olmak ütopyaların tasarlanmasında dikkat edilen en önemli özelliklerden biridir” (Sevinç, 2004). Mülksüzler bu noktada ideal düzeni yakalamış ve bu sebeple kararlı, değişime kapalı geleneksel ütopyalardan ayrılmaktadır. Mülksüzler’de hiçbir zaman kararlı bir düzene tanık olmayız. Anarres’te yaşayanlar kendi düzenlerini sorgularken, Urras’ta devrim yanlıları düzeni değiştirmeye çalışmaktadır.

Romanın sonlarına doğru Shevek, misafir olarak gittiği Urras’ta yaşadığı bir dizi çelişkiden sonra, Urras’ta onu destekleyenlerle birlikte devrim yaratmaya girişmektedir. Buna karşılık Anarres’te de düzenin işleyişi hakkında bir dizi karşıt görüş çatışmakta, değişim potansiyeli bu her görüş çatışmasında kendini hissettirmektedir. Öyle ki romanın sonunda Anarres önemli bir eşik noktasına gelmektedir. Shevek Urras’tan Anarres’e geri dönerken yanında birini de götürmektedir. Yolculuğunun sonunda Anarreslilerin Shevek’in yanındaki adamı ve hatta Shevek’i kabul edip etmeyecekleri belirsizdir. Ancak kabul etsinler veya

etmesinler, dışarıdan herhangi birinin Anarres' e gelmesine tepkili Anarresliler için bu kuşkusuz iyi veya kötü bir değişim yaratacaktır.

Mülksüzler'in omurgasını oluşturan zıtlıkların çatışma hali ve sürekli değişim potansiyeli, onu diğer statik, mükemmel ve dışarı kapalı ütopyalardan ayırmakta ve David Harvey'in diyalektik ütopya dediği ütopyacılık türüne yaklaştırmaktadır. Aynı zamanda hem sürece hem de biçime dair söz söylüyor oluşu ona 'uzamzamansal' denmesini haklı çıkartmaktadır. David Harvey de uzamzamansal (diyalektik) ütopya kavramını açarken romancılığın bu kavrama uygun bir zemin olduğundan bahsetmekte ve bununla ilintili olarak Ursula LeGuin'in ismini vermekten kaçınmamaktadır. İki ayrı yaşam biçiminin birbirleriyle ve kendi biçimsellikleriyle girdikleri diyalektik ilişki, bir dizi yeni sorunsalın önünü açmakta, Ortaya çıkan bu bir dizi sorunsal, belirlenen üç toplumsal mesele bağlamında çalışmaya yön vermektedir. Biçimsel olarak betimlenen Anarres kenti ise çalışmayı mimari boyuta taşımaktadır.

3.3 Anarres'te Yapılı Çevre

Anarres'teki ideale yakın toplum düzenine karşılık olumsuz fiziksel çevreden bahsedilmişti. Buna ek olarak hem bu olumsuz çevre koşullarına direnebilmek adına şekillenmiş, hem de toplumun genel değerlerini ve düzenini yansıtan, Anarres'e özgü bir kentsel tipolojiden bahsetmek mümkündür. Bu tipoloji, Urras'ın ihtişamlı kentlerine karşın sadeliği, ekonomikliği ve işlevselliğiyle, birtakım farklılıklara rağmen modern mimarlık biçimlerini ve söylemlerini anımsatmaktadır. Örneğin Odo'nun "Aşırılık dışkıdır" sözü ile Mies van der Rohe'nin meşhur "Az, çoktur" sözü arasında paralellik kurmak mümkündür. Buna karşılık Urras'taki ihtişamdan etkilenen Shevek'in yer yer kontrol edemediği hisleri ise Venturi'nin Mies van der Rohe'ye ithafen söylediği "Az, sıkıcıdır" sözünü çağrıştırmaktadır. Bunun yanı sıra modern mimarlık biçimlerini ve söylemlerini akla getiren başka biçimlemelere de rastlanmaktadır.

> …işlikler, fabrikalar, kamu evleri, yatakhaneler, öğrenme merkezleri, toplantı salonları, dağıtım merkezleri, depolar, yemekhaneler. En büyük yapılar genellikle acık alanların çevresinde kümelenmiş, bu da kente basit bir hücresel doku kazandırmıştı: birbiri ardına gelen alt topluluklar veya mahalleler. Ağır endüstri ve gıda fabrikaları kentin kıyısına yığılmıştı; hücre yapısı burada da yineleniyordu, birbiriyle ilişkili endüstri birimleri genellikle belli bir alan veya caddede yan yana yerleşmişlerdi. (LeGuin, 2008, p.88)

İlk olarak Anarres'in en büyük kenti Abbenay'ın bu betimlemesi akla Modern Mimarlık'ın kartezyen planlama anlayışını, hatta iş yerlerini merkezde, geniş yeşil alanlarda toplayan Le Corbusier'i getirmektedir. Ancak burada kent merkezinde yüksek katlı ofis binaları yerine ortak kullanıma dayalı büyük kamu yapıları bulunmaktadır ve bu yapılardan hiç biri yüksek katlı değildir. "Kentteki yapıların çoğu birbirine çok benziyordu; taştan veya dökme köpük taşından basit ama sağlarnca yapılmışlardı. Bazıları Shevek'e çok büyük geliyordu, ama hemen hepsi, depremlerin sıklığı yüzünden tek katlıydı." (LeGuin, 2008, p.88)

Anarres'teki kentsel oluşumun yanı sıra yapı bazında da modern mimarlık prensiplerine göndermeler bulunmaktadır. Çok sayıda cam kullanımı ve ışığı olabildiğine içeri alma çabası buna bir örnektir. "… camlar küçüktü ve kırılmayan, sert bir silikon plastiğinden yapılmıştı. Gerçi küçüktüler, ama çok fazla cam vardı, çünkü gün doğumundan bir saat öncesinden gün batırnından bir saat sonrasına dek yapay ışık sağlanmıyordu. Dışarıdaki ısı 15 derecenin üzerine çıktığında ısıtma da kesiliyordu "(LeGuin, 2008, p.89).

Ayrıca modern brütalist mimarlığın yapısal ve donanımsal öğelerin açıkta bırakılması yönündeki şeffaflığa dayalı teşhirciliği, Anarres'te yerel endüstriyi ve üretimi açıkça sergileme biçiminde yapısallaşmaktadır. Brütalizmin dürüstlük ve saydamlık gibi söylemleri paralelinde Anarres'te reklamlar ve ayrıştırıcı duvarlar bulunmamakta, kapılar kilitlenmemektedir.

> …holum ipliği isleme fabrikaları, eğirme ve örme imalathaneleri, boyahaneler, kumaş ve giysi dağıtım merkezlerinden oluşuyordu; her alanın merkezinde, yerel endüstriyi gururla sergileyen, boyacının sanatının her turlu rengine boyanmış flama ve bayraklarla bastan aşağı donanmış direklerden oluşan küçük bir orman vardı. (LeGuin, 2008, p.88)
>
> Hiçbir kapı kilitli değildi; çok azı kapalıydı. Hiçbir gizlilik ve hiçbir reklam yoktu. Hepsi oradaydı, bütün çalışma, kentin bütün yasamı, görmeye ve dokunmaya acık, bekliyorlardı. (LeGuin, 2008, p.90)
>
> Ne de olsa dünyalarının tek sınırlayıcı duvarıydı o. Başka hiçbir yerde Girilmez levhasına rastlayamazlardı. (LeGuin, 2008, p.9)

Anarres'teki saydamlık, modernist yönelimden ayrı, buradaki toplumsal örgütlenme bazında da yorumlanabilmektedir. Burada toplum düzeni, tüm bireylerin eşitliği ve karşılıklı paylaşımı üzerine kuruludur. Anarres'te özel mülkiyet olmadığından, kimsenin karşı tarafı tehdit olarak görüp, sahip olduklarını ondan gizleme gibi bir

durumu yoktur. Kentsel ölçekte ise, kimsenin "girilemez" levhası koyabileceği özel arazisi bulunmamaktadır. Bu sayede Anarres'te saydamlık sağlanabilmektedir.

Modernite'nin toplumsal ölçekte yarattığı en köklü değişimlerden biri, toplumların bireyselleşmeye başlamasıdır. Modern mimarlık söylemleri de bu değişimin izlerini taşımaktadırlar. Özellikle Frank Lloyd Wright'ın Broadacre City'de önerdiği, her aileye düşen bir miktar arsanın içlerine tekil biçimde inşa edilmiş konutlar, bireysellik söyleminin bir mimari ütopyada doğrudan vücut bulmuş halidir. Anarres'te her aileye düşen tekil konutlar yoktur hatta Anarres'te aile kavramı bile bulunmamaktadır. Burada insanlar komünal konutlarda topluca yaşamakta, bir toplumu oluşturmaktadır. Ancak Odoculuk'a göre toplum olabilmek için önce birey olmak gerekmektedir. Burada bireycilik, başkalarının etkisi veya baskısı altında kalmadan kendi kararlarını verebilme özgürlüğüdür ve bu da Anarres mimarlığındaki kararlılıkta ve tekillikte biçimsel olarak ifade bulmaktadır."Her şeyde bir canlılık vardı, hatlar keskindi, her şey açıktı. Her şey ayrı, tek basına duruyordu"(LeGuin, 2008, p.88).

Son olarak Anarres'te iklimsel koşullarla da bağlantılı olarak şekillenmiş çevresel duyarlılık ve bunun kente yansımasından söz edilmelidir. Anarres'te mevcut fiziksel koşullarla da ilintili olarak aşırı tüketim reddedilmiş, yeteri kadar tüketme prensibi toplumsal ahlak haline gelmiştir. Bunun kentsel biçimlenmeye yansımış hali geri dönüşüm sistemleri ve doğal enerji üretim araçlarıdır. Bu araçlar kent içinde baskın öğeler olarak karşımıza çıkmaktadır.

> Kentin doğu ucundan gelen bir dizi göz kamaştırıcı parıltı yüzünden bir an gözlerini kapattı ve siyah noktalar görmeye başladı: Abbenay'ın arıtma tesisleri için güneş enerjisi sağlayan büyük parabolik aynalardı bunlar. (LeGuin, 2008, p.88)
>
> … rüzgar türbinlerinin güçlü, dar kuleleri dışında bütün yapılar alçaktı. (LeGuin, 2008, p.88)
>
> Abbenay'da enerji sorunu olması değildi bunun nedeni, rüzgar türbinleri ve ısınmada kullanılan yer ısı farkı üreteçleri gerekli enerjiyi sağlayabiliyordu; ama organik ekonomi ilkesi toplumun isleyişi için o kadar temel bir şeydi ki, ahlakı ve estetiği etkilememesi düşünülemezdi. (LeGuin, 2008, p.89)

Anarres mimarlığının belki modern mimarlığa bu denli atıfta bulunması bilinçli bir tercihtir. Neticede romanda her şey sorgulama halindedir ve hiçbir şey dogmatik biçimde önerilmemektedir. Eğer Mülksüzler, ideali öne sürdüğünü iddia eden klasik bir ütopya olsaydı, Anarres'e dair bahsedilen bu betimlemeler daha iyi bir toplum

için sistemin dışında durabilen mimarlığı tarif ediyor olurdu. Bu bazı açılardan kabul edilebilir biçimsel bir yöntemdir ancak biçimsel kopyalama meseleye tam bir çözüm değildir. Üstelik "… Anarres kopyalamak için fazla muğlak bir ütopyadır…. Anarşist bir toplumu "kopyalamak" ayrıca kendiyle çelişen bir durumdur, çünkü kopyalamak her bireyin… kendi bireyselliğine son vermesi anlamına gelir… Odocu anarşiye göre, hedef, başkasını kopyalamak yada takip etmek değil, bağımsız ve özgürce yaşamaktır. " (Stillman, 2005) Ayrıca geçmişte birebir gerçeğe aktarılan ütopyaların yaşayamadığı bilinmektedir. David Harvey'in de bahsettiği gibi bunlardan bazıları Robert Owen'ın önerisi üzerine hayata geçirilen New Harmony ve daha sonra birçok uydu şehre ilham veren Ebenezer Howard'ın Garden City' sidir. O halde yapılması gereken ele alınan meselelere kavramsal yaklaşmak ve bunun salt biçimsel olmayan başka mimari olasılıklarını araştırmaktır.

3.4 Araştırmaya Yön Veren Üç Eksen

Mevcut kapitalist düzene karşı bir toplumun mimarlığını anlamak, öncelikle o toplumun mevcut düzenindeki aksaklıkları ve bu aksaklıkların sebeplerini kavramayı gerektirmektedir. Yapılı çevre, bu aksaklıkların somutlaşmış halidir. Açıkça Kapitalizm eleştirisinde bulunan Mülksüzler ele alındığında, eleştirinin roman boyunca üç temel kavram üzerinden sürdürüldüğü görülmektedir. Özgürlük, eşitlik ve aşırı tüketim Mülksüzler'de irdelenen, göreceliği ve olabilirliği sorgulanan üç kavramdır. Bu üç kavram Zizek'in kapitalizmin sonunu getireceğini iddia ettiği dört çelişkiden üçüyle örtüşmektedir. Zizek'in (2008) "ekolojik felaket tehdidi, entelektüel mülkiyet denen şeyle özel mülkiyet arasındaki uyumsuzluk,… ve yeni apartheid (ırk ayrımı) biçimleri" olarak sıraladığı bu üç çelişki, Mülksüzlerde'de ele alınan üç kavram paralelliğinde üç toplumsal soruna işaret etmektedir. Dördüncü bölümde 'toplumsal ayrışma', 'bireysel özgürlüklerin ihlali' ve 'çevresel tehdit' olarak sıralanacak olan bu üç aksaklık, sistem karşıtı mimarlıkları incelemek için eksen oluşturmaktadır. Bu üç eksen yine romanda yer alan üç imge tarafından temsil edilmektedir. 'Duvar' imgesi 'toplumsal ayrışma'yı; 'doktor' imgesi 'bireysel özgürlüklerin ihlali'ni ve kullan at 'uyku giysileri' aşırı tüketim'i ifade etmektedir. Romanda ele alınan imgeler ve kavramlar ışığında ve yine romanda yaratılan tartışma zemininde, toplumsal aksaklıklar yorumlanmakta, bu aksaklıkların yapılı

çevredeki somut halleri belirlenmektedir. Devamında, ele alınan her toplumsal sorun bağlamında sistem karşıtı mimarlıkların olabilirliği tartışılmaktadır.

4. İMGELER ÜZERİNDEN KAVRAMSAL YAKLAŞIM

4.1 Duvar

4.1.1 İmge: Duvar

> Bir duvar vardı. Önemli görünmüyordu. Kesilmemiş taslardan örülmüş, kabaca sıvanmıştı; erişkin biri üzerinden uzanıp bakabilir, bir çocuk bile üzerine tırmanabilirdi. Yolla kesiştiği yerde bir kapısı yoktu; orada yerin geometrisine indirgeniyordu: bir çizgiye, bir sınır düşüncesine… Bütün duvarlar gibi iki anlamlı, ikiyüzlüydü. Neyin içeride, neyin dışarıda olduğu, duvarın hangi yanından baktığınıza bağlıydı… Evreni çevreliyor, Anarres'i dışarıda, özgür bırakıyordu. Öteki tarafından bakıldığında duvar Anarres'i çevreliyordu: bütün gezegen içerideydi, diğer dünyalardan ve insanlardan yalıtılmış, karantinaya alınmış, dev bir esir kampıydı… Çoğu kez yakındaki Abbenay kentinden insanlar, bir uzay gemisi görmek umuduyla, ya da yalnızca duvarı görmek için gelirlerdi. Ne de olsa dünyalarının tek sınırlayıcı duvarıydı o. Başka hiçbir yerde Girilmez levhasına rastlayamazlardı. (LeGuin, 2008, p. 9)

4.1.2 Tespit: Toplumsal ayrışma

Toplumsal ayrışmanın özellikle Batı toplumlarında aydınlanmadan sonra biçim değiştirdiği, kapitalin ayrışmaya sebep olan güç eşitsizliklerinin sebepleri arasına katıldığı önceki bölümlerde ifade edilmiştir. Bireyler arasındaki eşitsizliği ortadan kaldırdığını iddia eden serbest piyasa ekonomisinin başka biçimlerde bunu yeniden üretmesi, kapitalizmin içinde barındırdığı iç çelişkilerden ve üzerinde durulan önemli toplumsal sorunlardan biridir. Bu sorunun yapılı çevreye yansımış hali duvarlardır. Duvarlar, geçiş özgürlüğünü ortadan kaldırarak iki mekanı ve bu mekana mensup kişileri birbirinden ayırmaktadır. Eğer bu sınır tek tarafın isteğiyle konulmuşsa, o noktada toplumsal gerilim başlamaktadır. "Günümüz küresel kapitalizminin sonsuzca yeniden üremesini önleyecek dört çelişki barındırdığını" ileri süren Zizek (2008), "toplumsal ayrışma" yı bu dört çelişkinin arasında en önemli yere yerleştirir. Zizek'e (2008) göre "ekolojik felaket tehdidi, 'entelektüel mülkiyet' denen şeyle özel mülkiyet arasındaki uyumsuzluk, yeni tekno- bilimsel gelişmelerin sosyo- etik içerimleri (özellikle de biyo- genetik alanında yaşananlar), ve en az diğerleri kadar

önemli olan, yeni apartheid [ırk ayrımı] biçimleri, yeni Duvarlar ve varoşlar" olarak sıralanan bu dört toplumsal sorun arasında sonuncu, diğer üç sorundan farklı özelliktedir. "Kapsananla Dışlanan arasındaki antagonizma en can alıcı olandır, o olmazsa, bütün diğerleri yıkıcı olmaktan çıkar. " (Zizek, 2008)

Anarres'teki duvar imgesinden yola çıkılarak tespit edilen toplumsal ayrışma meselesinin mimarlık ve kentsel mekanda vücut bulmuş hali olan "duvarlar" üzerinde düşünüldüğünde, gerilime sebebiyet veren iki tür duvar üzerinde yoğunlaşılmaktadır. Rojsi Ojalvo'nun 2010 tarihli makalesinde de benzer şekilde ele aldığı gibi kapalı sitelerin (gated communities) kaleleri andıran duvarları ve ABD-Meksika sınır duvarı ve Batı Şeria Duvarı gibi milletleri birbirinden ayıran duvarlar, bu sorunun ilk akla gelen, en belirgin örnekleridir. Bunlardan ilki kapitalist işleyişle doğrudan ilişkili, ikincisi ise dolaylı yoldan ilişkilidir.

Kapalı siteler(gated-communities), 1980'lerin ortalarında, Türkiye dahil global dünyanın pek çok yerinde kent yaşamına katıldığından beri hem sosyologların hem de mimarların bolca üzerinde durduğu bir konu olmuştur. "Literatüre kapalı cemaatler, refah adacıkları ya da korunaklı yerleşmeler gibi tanımlarla giren bu yerleşim tarzının kritik belirleyici unsuru kentin kamusal gözüne ve fiziksel temasına kapalı oluşları" (Kurtuluş, 2006). Kurtuluşa göre bu mekanlar kent içinde özgürce dolaşımı sınırlayan özelliklerinin yanında serbest pazarda satışa sunulan ve seçkin bir yaşam vadeden bir ayrıcalığın metalaşması olarak değerlendirilmelidir.

Kapalı sitelerde yaşamayı tercih eden nüfusla yapılan anket ve mülakatlar sonucu, bu kesimin bu tür yaşamı "güvenlik" sebebiyle seçtiklerini göstermektedir. Özellikle İstanbul' da işlenen suçun sıklığı düşünüldüğünde, varoşlarda ikamet etmek zorunda kalanların bu eğilimleri haklı görünmektedir. Öbür taraftan bu kent içi kalelerin "güvenlik" söyleminin arkasında, İstanbul gibi rant kaygısı taşıyan metropollerde, toplumun alt kesiminden keskin sınırlarla ayrılmış, soylulaşmış bir yaşam pazarlıyor oluşu sıkça dile getirilmektedir. Ancak alınan bu önlemlerin, suç oranını azaltmadığı, hatta toplumsal gerginlik yaratarak arttırdığı da bir gerçektir. Suç oranının özellikle kentlerin göç alan yerlerinde meydana geldiği düşünüldüğünde, göç sonu yaşanan kimlik bunalımının yanı sıra sosyo-ekonomik eşitsizlik, suç eğilimini arttıran etmenler, dolayısıyla bu çift taraflı ayrışmanın kaynağıdır.

Toplumsal ayrışmanın daha büyük ölçekteki somut hali olan ABD- Meksika arasındaki duvar ile İsrail- Filistin arasındaki duvarın yapılış amacı incelendiğinde, bu duvarların da inşa nedenlerinin arkasında güvenlik söylemi bulunmaktadır.

> ABD Başkanı George Bush, Meksika sınırına 'güvenlik duvarı' inşa edilmesini öngören tartışmalı yasa tasarısını imzaladı. Yasa çerçevesinde, ABD-Meksika sınırına bin 125 kilometrelik duvar inşa edilecek. WASHINGTON - Ülkeye kaçak yollardan girmeye çalışanları engellemeyi amaçlayan 'güvenlik duvarı', son teknoloji ürünü güvenlik ekipmanlarıyla donatılacak. Duvar inşaatı için bütçeden 1.2 milyar dolarlık pay ayrıldı. (ntvmsnbc,2006)

> Batı Şeria'da bir güvenlik seti inşa edilmesi, İsrail hükümetinin 2002'de bu yolda karar almasından bu yana tartışma yaratıyor. İsrail bu şekilde terör saldırılarını önleyeceğini belirtiyor. Filistinlilerse yüz binlerce kişinin hayatlarını kazanmaktan olacaklarını savunuyor. Birleşmiş Milletler de yapının yasadışı olduğunu bildirdi. (bbc turkish,2004)

İki ülkenin (ABD ve İsrail) komşularını tehdit unsuru olarak görmesi sebebiyle sınıra inşa ettikleri duvar, kapalı sitelerin komşu varoşları tehdit olarak görüp "güvenlik" sebebiyle tercih ettikleri duvar ile paralellik taşımaktadır. Her iki durumda da güçlü taraf, sahip olduklarını korumak, kendi güvenliğini sağlamak amacıyla 'öteki' olanı belirli bir mesafede tutmak istemektedir. ABD'nin Meksika ile ve İsrail'in Filistin ile arasına çektiği sınır yalnızca sosyolojik bir mesele değil, çok daha karmaşık bileşenlere sahip politik bir tutumdur. Dolayısıyla bir mimarlık tezi kapsamında bu konu hakkında yorum yapmak meseleyi basitleştirmek olacaktır. Ülkeler arasında inşa edilen bu ve bunun gibi duvarların söyleminin kapalı sitelere benzer şekilde 'güvenlik' olduğunu belirtip, ele alınan toplumsal ayrışma sorununu mimarlık ve kentle daha ilişkili olan kapalı siteler bağlamında yorumlamak, meseleye doğrudan yaklaşmayı sağlayacaktır.

4.1.3 Yorum: Toplumsal ayrışma, kimlik ve mülkiyet ilişkisi

Kapalı sitelerin güvenlik söylemi ve onun kaynağını oluşturan, haklılık payını arttıran suç eğilimi, kentsel bağlamda ve özellikle İstanbul kapsamında düşünüldüğünde, kentin yoğun göç alan bölgelerinin toplumsal ayrışmanın tanımlı hale geldiği potansiyel bölgeler olduğu gözlenmektedir. Bunun üzerinde durulması gereken iki sebep bulunmaktadır. (1) Göç sonucunda yaşlanan kimlik bunalımı ve (2) artan sosyo-ekonomik eşitsizlik.

Marksizm ve Anarşizm gibi sosyo- ekonomik eşitlik arayışındaki ideolojiler, eşitsizliğin önüne geçmek için 'özel mülkiyeti' reddetmiş, ortak mülkiyete dayalı bir toplumda eşitsizliğin ortadan kalkacağını savunmuşlardır. Anarres'teki toplumsal düzen de mülkiyet kavramını tümden reddetmektedir. Bu sayede paylaşıma dayalı bir toplumda ekonomik eşitsizlik giderilmiştir, bu sayede hiç kimseye iktidar sahibi olma hakkı tanınmamıştır. Temelinde "Dışlanmışları bir tehdit olarak algılayıp onları uygun bir mesafede tutma" (Zizek, 2008) düşüncesi olan toplumsal ayrışma Zizek' e göre komünizm terimini haklı çıkarmaktadır. Anarres'te herkes eşit hak ve özgürlüklere sahip olduğundan, kimse kimseyi tehdit olarak görmez.

> Size kendi özgürlüğünüzden başka verecek bir şeyimiz yok. Bireyler arasında karşılıklı yardımlaşma dışında hiçbir yasamız yok. Hükümetimiz yok, yalnızca özgür birlik ilkemiz var. Devletlerimiz, uluslarımız, başkanlarımız, başbakanlarımız, şeflerimiz, generallerimiz, patronlarımız, bankerlerimiz, mülk sahiplerimiz, ücretlerimiz, sadakalarımız, polislerimiz, askerlerimiz, savaşlarımız yok. Başka da pek fazla şeyimiz var sayılmaz. Biz paylaşırız, sahip olmayız. Varlıklı değiliz. Hiçbirimiz zengin değiliz. Hiçbirimiz iktidar sahibi değiliz. (LeGuin, 2008, p. 256)

> Pravca' da iyelik zamirinin tekil şekli çoğunlukla vurgulamak için kullanılırdı. Genel kullanıma ise atlanırdı. Küçük çocuklar 'annem ' diyebilirlerdi, ama çok kısa zamanda onun yerine 'anne' demeyi öğrenirlerdi. 'Ellerim acıyor' yerine 'Eller bana acı veriyor' deniyordu; Pravca'da ' Bu benim, şu da senin' yerine, ' Bunu ben kullanıyorum, şunu da sen ' denirdi. (LeGuin, 2008, p. 55.)

Anarres eğer modernist bir ütopya olsaydı, paylaşım ve Anarres hakkında söylenecekler bununla sınırlı kalırdı. Ancak Anarres bir ütopya değildir ve Anarresliler de insani zaaflar taşımaktadırlar. Dolayısıyla sahiplenme içgüdüsü ve paylaşımın nereye kadar mümkün olabildiği roman boyunca tartışılmaktadır. Söz gelimi, Shevek'in enstitüdeki komşusu Desar'ın işine yarayan ya da yaramayan tabak, battaniye, kitap, mikroskop gibi bir çok eşyayı dolabında biriktirmesinde, ya da yeni doğmuş bir bebeğin diğer bebekle güneşi paylaşmak istememesinde ve "Benim Güneş!" diye haykırışında insanın sahip olma içgüdüsüne tanık olunmaktadır. Kıtlık zamanı, yiyecek taşıyan trenin yağmalanması ise paylaşımın mümkün olabildiği son sınırı okuyucuya sorgulatmaktadır.

> Yeterince, hatta kıtı kıtına yetecek kadar yiyecek olduğu zaman paylaşmak kolaydı. Ya olmadığı zaman? O zaman güç devreye giriyordu; güçlü olan haklı oluyordu…(LeGuin, 2008, p.220)

Engels'e (2008) göre, "Yeni uygar toplumu, sınıflı toplumu başlatan şeyler- açgözlülük, zevk düşkülüğü, cimrilik, ortak mülkiyetin bencil yağması gibi- en aşağılık çıkarlardır; eski sınıfsız toplumu kemiren ve yıkılmasını sağlayan şeyler- hırsızlık, zor, kalleşlik, ihanet gibi- en utandırıcı araçlardır." Ancak insanı tüm kötü özelliklerinden ayrı tutarak idealize etmek tam da Marksist düşüncede karşı çıkılan ütopyacılığın düştüğü tuzağa düşmektir. Herhangi bir nesneyi ve özellikle de mekanı sahiplenmek insanın en temel ihtiyaçlarından biridir ve ortak mülkiyet anlayışı bunu gözden kaçırmaktadır. Hegel "tam bir kişisel gelişim için- birey olabilmek için- kişinin dış çevrede yer alan kaynaklar üzerinde bir miktar kontrolünün olması gerektiğini" söyler. (Cobb ve Fox, 2007'de atıfta bulunulduğu gibi) Le Corbusier de bu konuda benzer görüştedir ve şöyle demektedir: "Mekana sahip olmak canlıların, insanların hayvanların, bitkilerin ve bulutların yaşadığına dair ilk belirti, temel bir denge ve sürekliliktir. Uzayda yer kaplamak varlığın ilk kanıtıdır." (Findley, 2005'te atıfta bulunulduğu gibi) Kişinin mekanı sahiplenme eğiliminin önüne geçmek, onun kendini o mekana ait hissetmemesine dolayısıyla daha ileri aşamada kimlik bunalımına düşmesine neden olacaktır. Kapalı siteleri haklı çıkaran ve özellikle kentin göç alan bölümlerinde işlenen suçun sıklığı, bireyin bu temel ihtiyacından yoksun bırakılmasıyla ilişkilidir.

Stillman'ın Mülksüzler'i ekoloji ve tüketim bağlamında incelediği "The Dispossessed as Ecological Political Theory" başlıklı makalesinde, Anarres' teki kıtlığın, paylaşımı ve eşit tüketimi zorunlu kıldığından ve Anarres' te başka türlü yaşamanın mümkün olamayacağından bahsedilip, asıl bolluk ülkelerinde bu sistemin yürüyüp yürüyemeyeceği tartışılmaktadır. Dolayısıyla toplumsal ayrışmayı ortadan kaldırabilecek, paylaşıma ve eşitliğe dayalı bir toplumun, içinde bulunduğumuz sistem dahilinde olabilirliği ve bunun biçimi, bir sonraki bölümde incelenecektir.

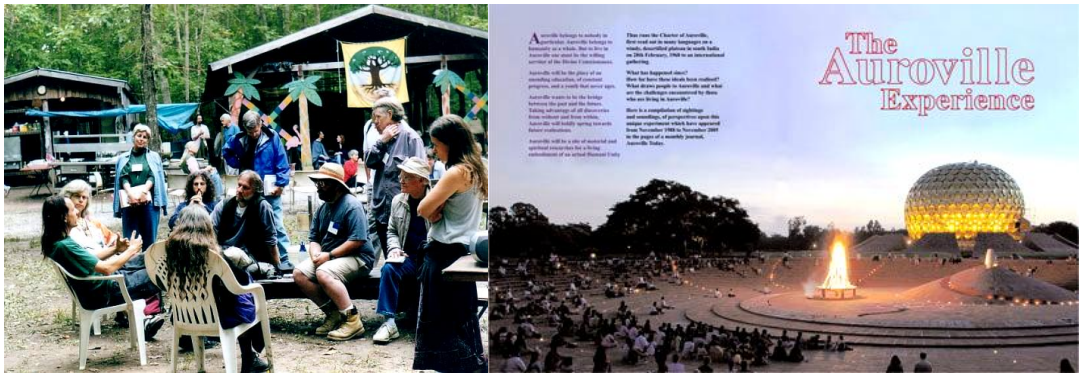
4.1.4 Sisteme karşı çıkan yaklaşımlar

Toplumsal ayrışmaya karşı çıkma biçimlerinden biri ve en basiti paylaşımdır. Sahip olunan şeyleri, sahip olamayanlarla paylaşmak için ne sistemi yıkmak ve baştan kurmak ne de kitleleri örgütlemeye çalışmak gerekmektedir. Bireysel iradeye dayanan bu materyalist yaklaşım, taraflar arasındaki ayrımı azaltarak küçük de olsa sisteme müdahale edebilmektedir. 20. Yüzyılın ikinci yarısından itibaren hem toplumsal ayrışmanın kemikleştiği fiziksel çevreye dair mimarlar tarafından öneriler

üretilmiş, hem de ortak mülkiyete veya paylaşıma dayalı sivil oluşumlar ortaya çıkmıştır. Bunlardan bir kısmı düşünsel açıdan yol gösterici olmakla birlikte ütopik olarak kalmış bir kısmı ise kişisel tecrübeden öteye gidememiş, etki alanını genişletememiştir. Mimarlığın hizmet alanını genişletmeyi amaçlayan, ihtiyacı olan insanlara mimarlık hizmeti sunan Rural Studio, the Seed, Studio 804 gibi oluşumlar ise mimarlığı ayrıştırıcı bir hizmet olmaktan kurtarıp, paylaşıma açmaları bağlamında bu hareketlerin arasında umut vadeden oluşumlardır. Başarılı ve başarısız hareketlerden bazıları sırayla incelenecektir.

Mimarlık dışında hareketlere bakılacak olursa, İnternet ortamındaki paylaşım siteleri, açık kaynak wikipedia, açık radyo, destekçileri sayesinde sisteme karşı ayakta durmayı başaran oluşumlardır ve bilginin, sanatın paylaşımını sağlamakta, bunları herkes tarafından erişilebilir kılmaktadır.

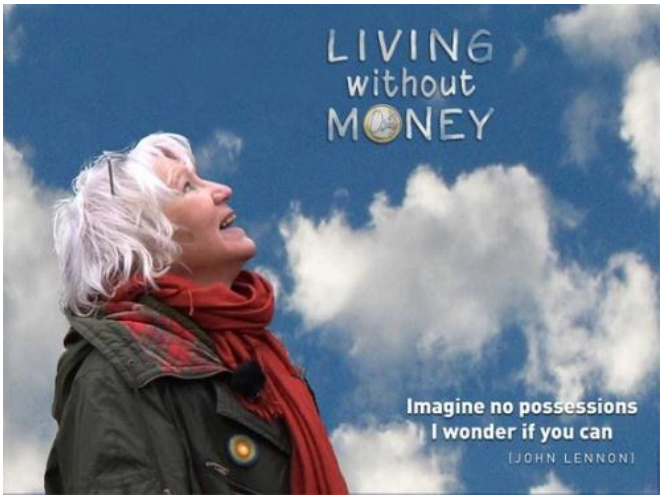
Bunun yanı sıra, 1960' larda kapitalist sisteme karşı ortaya çıkmış ve hala varlığını sürdüren ortak mülkiyet anlayışına dayalı komünlerden bahsedilebilir. Amerika'daki Twin Oaks Intentional Community (URL-4) , Güney Hindistan' daki Tommaso Campanella'nın Güneş Kent' ine biçimsel olarak benzer Auroville (URL-3) veya İngiltere' de www.diggersanddreamers.org.uk (URL-2) sitesinden ulaşabilen çok sayıda komün buna örnek gösterilebilir. Ancak bu komünler Marcuse' nin de belirttiği gibi " yalıtım ve depolitizasyonun etkisi altındadırlar. Bu da uzlaşma ya da teslimiyet anlamına gelir. "(Marcuse, 1998) (Şekil: 4.1)

Şekil 4. 1 : Sırasıyla Twin Oaks ve Auroville gönüllü komünleri.

Heidemarie Schwermer ise bireysel bir karşı çıkışla mülkiyet kavramını reddetmektedir. 1942 doğumlu ve önceleri öğretmenlik yapan Heidemarie Schwermer iki çocuk annesidir ve üç torun sahibidir. 1994 yılında Almanya' da bir değişim dükkanı açan Heidemarie Schwermer, iki yıl sonra sahip olduğu her şeyi

verip parasız yaşamaya karar vermiştir ve bu amaçla dünyayı dolaşıp evlerde ev işlerine yardım etmekte bunun karşılığında hayati ihtiyaçlarını karşılamaktadır. (URL-1) Heidemarie Schwermer' in tercih ettiği yaşam biçimi kendisi için sistemin dışına çıkmanın bir yöntemidir ve ona mutlu olduğu yaşamı sağlamaktadır. Ancak bu hareketin kaç insan arasında yayılabileceği ve diğerlerine faydasının ne olacağı tartışmalıdır. (Şekil: 4.2)

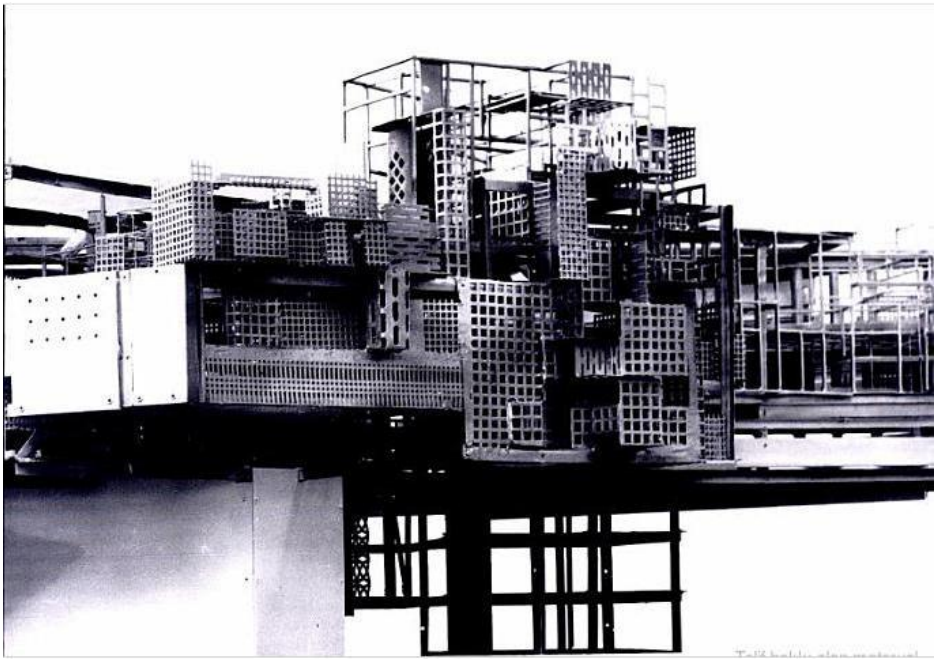
Şekil 4. 2 : Heidemarie Schwermer.

1950'lerden itibaren, mevcut sisteme karşı gelen bir mimarlık arayışı üzerine, 1968 olaylarına da paralel gelişen bir süreçten bahsedilebilir. Constant'ın, Archigram'ın, Friedman'ın ve Solari'nin önerileri bu süreçte en öne çıkan yaklaşımlardır. Daha sonra gelen Lebbeus Woods da anarşist mimar kimliği ile bu arayışı devam ettirmektedir.

> Pravca'daki "çalışma" ve "oyun" sözcüklerinin aynı olmasının kuşkusuz güçlü bir ahlaki önemi vardı.(LeGuin, 2008, p. 230)

Aslında ressam olan Constant, 1950lerde ve 1960larda aktif olan Durumsalcılardan (Situationist International) biridir ve diğer Durumsalcılar gibi, üniter şehircilik (unitary urbanism) söylemiyle, modern mimarlık ve şehirciliğin, kartezyen anlayışa dayanan ayrıştırıcılığını eleştirmiştir. Constant' ın *Yeni Babilon* (New Babylon) projesi, üniter şehircilik' söylemine dayanan deneysel bir düşünce ve oyun modelidir. Burada yaşayan insanlar yaratıcılıklarıyla durumlar oluşturmaktadır ve bu durumlar kenti şekillendirmektedir. Bu sayede yaşanabilir kentler oluşacaktır. "Hareket edebilen duvarlar ve yapısal öğelerle değişken hacimlere bölünebilen bu mekanda merdiven platform ve koridorlar hacimleri birbirine bağlayabilir böylece

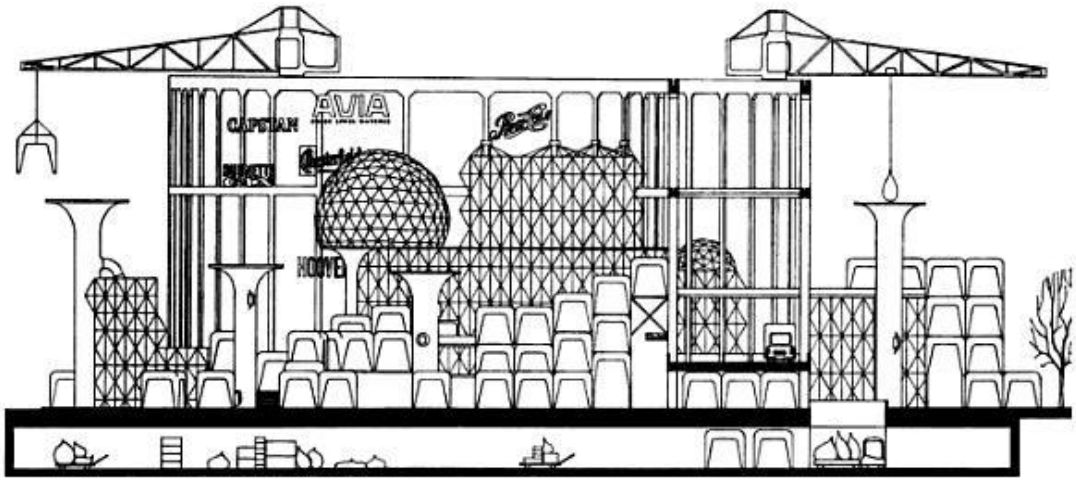
herhangi bir anda değiştirilebilecek, çok sayıda farklı ortamlar ortaya çıkar."(Conrads, U. , 1991) Kentin fiziksel dönüşebilirliği, sabit duvarları ortadan kaldırmakta ve keskin sınırları yok etmektedir. Bu sayede Yeni Babilon, modern sonrası toplumda sınıfsal ayrıma tepkili ilk yaklaşımlardan sayılabilir. (Şekil: 4.3)

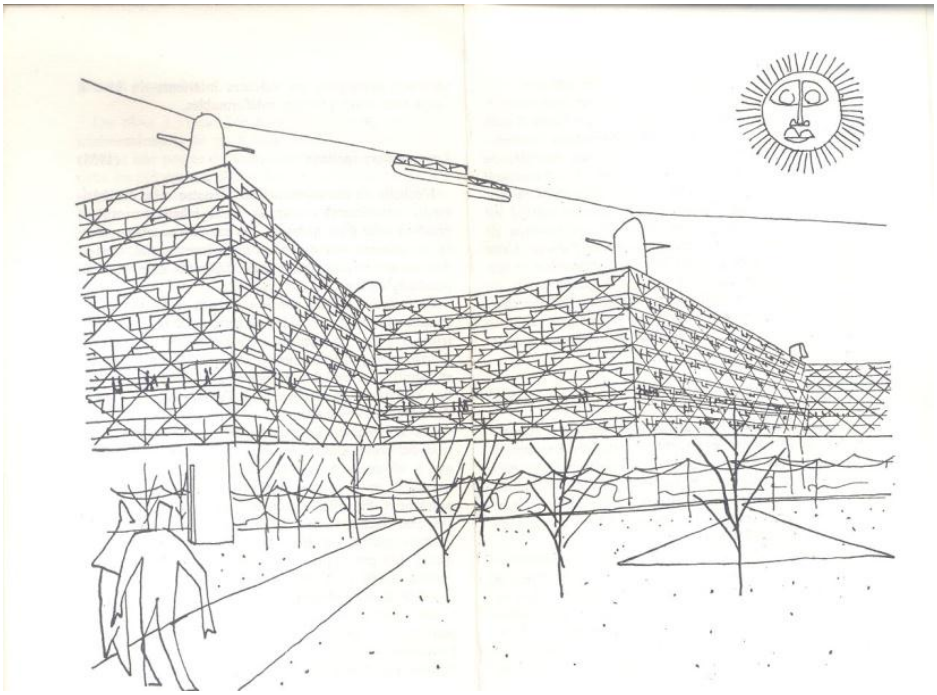
Şekil 4. 3 : New Babylon, Constant Anton Nieuwenhuys.

Açık planlama anlayışı sayesinde toplumsal açıdan devrimci sayılabilecek diğer öncü mimari yaklaşımlar, Constant ile hemen hemen aynı zamana rastlayan Paolo Soleri ve kuşkusuz bu ikisinden bir müddet sonra 60'larda etkin olan Yona Friedman ve Archigram gibi ütopist mimarlar veya mimari gruplar tarafından ortaya atılmaktadır. Yürekli ve Sevinç' e göre "Kendi içlerinde açık bir planlama anlayışına sahip projelerin başlıca örnekleri şunlardır: 'Hareketli Kent' (Yona Friedman), 'Mesa City, İdeal Kent Projesi' (Paolo Solari) ve 'Portatif Kent-Plug-In City.' (Archigram)" (Şekil: 4.4) (Yürekli ve Sevinç, 2005) Yürekli ve Sevinç'e (2005) göre Yona Friedman'a ait hareketli kent (Şekil: 4.5) ızgara bir sistem üzerine kurulmuş değişebilir ve yer değiştirebilir ünitelerden meydana gelmekte, Paolo Solari'ye ait Mesa City İdeal Kent, doğanın değişebilirliğinden fikir almakta ve farklılaşan mekanlar oluşturmakta, Archigram'a ait Portatif Kent- Plug-In City ise konvansiyonel plan anlayışını reddeden ve açık planlama anlayışına dayanmakta ve bu sayede '*anarşik yapı'* olarak tanımlanmaktadır. Ancak önerilen bu şehirlerin tamamı ütopiktir ve gerçek hayat ile ilişkileri zayıftır. Buna rağmen hem ideolojik

olarak topluma, hem de ortaya attığı yeni kavramlar sayesinde mimarlığa yön verdikleri inkar edilemez.

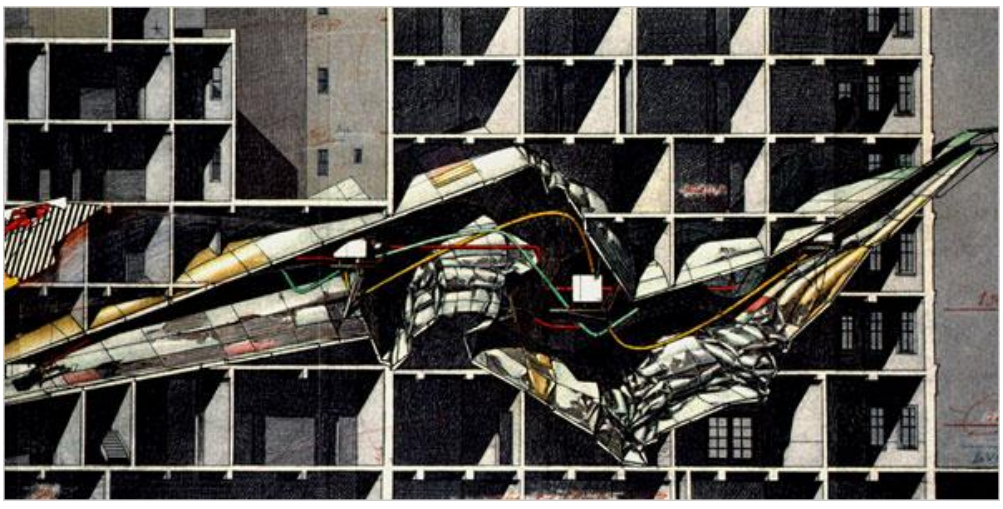
Şekil 4. 4 : Plug-In City, Archigram.

Şekil 4. 5 : Mobile Architecture için eskiz, Yona Friedman.

70'lerin sonundan itibaren ise toplumsal hiyerarşiyi dolayısıyla toplumsal ayrışmayı reddeden bir mimarlık söylemi peşinde olan anarşist mimar Lebbeus Woods karşımıza çıkmaktadır. Ütopik üretimlerin büyük oranda terk edildiği günümüzde Woods'un mimarlığı aykırı ve inşa edilmesi güç çizimlerden oluşmaktadır. Woods , "…yükselen değerlere karşı durmayı öneren, en azından kendi devrimini yaşayan,

tüm karamsar görünümlü çizimlerine karşın, umut dolu bir sosyal ütopist mi? Eğer öyleyse bilmediği kullanıcısı, Anarres'te yaşıyor ve ulusları, toplumları, tüm canlıları birbirinden ayıran duvarları yıkmaya çalışıyor." (Salman, 2000) Yıldız Salman, Woods'un mimarlığı ile Anarres arasında paralellik kurduğu yazısında, Woods'un tasarımlarına ütopik tanımlaması yapmaktadır. (Şekil: 4.6) Woods'un çizimlerinin gerçek hayatta inşa edilemeyecek kadar "uçuk" olması, Salman' ın bu tanımlamasını haklı çıkarmasına rağmen Woods'un önerilerine ütopyadan çok simülasyon demek daha doğru olacaktır zira bu çizimler ütopya olamayacak kadar "fazla mekanik, soğuk ve tanımsız"(Salman, 2000) çizimlerdir. Salman' ın da ifade ettiği gibi, Woods'un çizimleri, söylemleriyle birlikte değerlendirildiğinde anlamlanmaktadır. "Woods'un tasarladığı, "tarihi hiyerarşik kent"in yerine önerdiği "heteraşik kent", "tepesinde bir otoritenin bulunduğu toplumsal piramiti" tersine çevirerek, bireyin tepede olduğu piramitler yaratarak, monoloğun yerini diyaloğun aldığı aykırı bir düzenin, sürekli bir değişimin yaşandığı, öncesi ve sonrası belirsiz kentlerdir "(Salman, 2000). Woods'un mimarlığı var olan sistemi reddetmekte ve yeni bir sistem ortaya koymaktadır. Ortaya konulan bu yeni tanımsız sistem bireylere odaklanmakta ve merkezi yapıdan uzak durmaktadır. "…Woods' un düzeninde de Mülksüzler' deki gibi hükmetmeye ve sahiplenmeye yer yoktur."(Salman, 2000) Woods'un ürettiği bu çizimlerin mimarlık olmadığı görüşünde olanlarla birlikte, toplumsal ayrışma bağlamında sisteme ne ölçüde karşı çıkabildiği de tartışma konusudur. İdeolojik açıdan diğer ütopistler gibi zihin açıcı olmakla birlikte Woods'un mimarlığı gündelik hayata dair fikir öne sürmemektedir.

Şekil 4. 6 : Berlin Özgür Bölge, Lebbeus Woods.

1993 yılında Auburn Üniversitesi' nden iki mimarlık profesörü Dennis K. Ruth ve Samuel Mockbee tarafından Auburn Üniversitesi Mimarlık Okulu'na bağlı olarak kurulan Rural Studio, Alabama'nın kırsal kesimlerinde yaşam koşullarını iyileştirmeyi amaçlarken aynı zamanda da öğrencilere mimarlığın sosyal sorumluluk yönünü aşılamaktadır. Daha sonradan dışarıdan katılımcılara da açılan bu stüdyoda bütün ürünlerin inşası öğrenciler tarafından gerçekleştirilmekte, tüm ürünler yerel kamu yararına ve düşük bütçeyle inşa edilmektedir. 1994 yılında balıkçı çoban Bryant için inşa edilen tütsü odası (Şekil: 4.7), bu sosyal sorumluluk projelerinin ilkidir. Hale County Karayolları Departman'ından bulunan kırık beton bloklardan inşa edilen bu kulübenin kirişleri yakındaki bir ahırdan bulunmuş, çatısı trafik tabelalarından yapılmıştır. Cam şişelerle kapatılan deliklerden içeriye ışık alınan bu yapıya Mockbee, Alabama Ronchamp adını vermiştir. 1994'ten itibaren, farklı ölçeklerde devam eden bu uygulamalar yerel ve atık malzemeler kullanılarak olabildiğince ucuza mal edilmektedir. Toplumun ihtiyaç sahibine sunulan bu mimarlık hizmeti, toplumdaki eşitsiz mülkiyet sebebiyle ortaya çıkan toplumsal ayrışmaya doğrudan yanıt verebilmektedir. Mimarlığı yalnızca toplumdaki iktidar sahibi kesime hizmet eden bir disiplin olmaktan biraz olsun çıkarmakta ve aradaki mesafeyi az da olsa azaltmaktadır.

Şekil 4. 7 : Smoke House, Rural Studio.

1985 yılında Samuel Mockbee ile, Missisipi' nin kırsal kesimlerinde üç konut projesi üzerinde proje yürütücüsü olarak çalışan Bryan Bell, bunun gibi pek çok aktivist mimari projenin liderliğini üstlenmiştir. Samuel Mockbee' ye benzer olarak Byan Bell de toplumun dışlanan kesimi için tasarım yapmakta ve mimarlığı topluma eşit oranda fayda sağlaması gereken bir disiplin olarak algılamaktadır. Önceleri Steven Holl' un ve Richard Rogers' ın ofislerinde çalışmış olan Bryan Bell (2004), Steven Holl'un yanından ayrılışını şöyle anlatmaktadır: " Toplumun yalnızca azınlığı tasarımcılarla çalışma şansını yakalamaktadır. 1995' te Philadelphia Inquirer' da, yeni ev sahiplerinin yalnızca % 2'sinin mimarlarla çalıştıklarına dair bir yazı okumuştum. Bu yazı, yalnızcı sınırlı bir kesime hizmet ettiğimiz Steven Holl'un ofisini terk etmeme sebep oldu." Mimarlığın hizmet ettiği alanı genişletmenin yollarını arayan Bryan Bell mimarlığın amaç ve önceliklerini gözden geçirerek mevcut düzende alışılmış şekilde işleyen mimarlığın standart kalıplarını kırmaktadır. Başka bir deyişle mimarlıkta mevcut sistemin dışına çıkmaktadır. Bu kapsamda da sorumluluğun tamamen mimarlar üzerinde olduğunu savunmaktadır. Öncelikle tasarım ve mimarlığın topluma sağlayabileceği yarara odaklanmak gerektiğini düşünen Bell'e (2004) göre, "bunları tanımlamak, mimarlık hizmeti alan insan sayısını arttırmak isteyen mimarın yapması gereken şeydir çünkü halk, mimarlara ulaşım imkanı olmayan %98, tam olarak ne yaptığımızı ve onlara nasıl faydamız dokunabileceğini anlamamaktalar. Tasarımın onların hayatlarını kolaylaştıracağını göstermek onların değil, bizlerin görevidir" (Bell, B. , 2004).

Bryan Bell, görüşlerini ve sosyal sorumluluk girişimlerini gönüllü tasarım kuruluşları yoluyla kurumsallaştırmakta, bu kuruluşlar kapsamındaki çalışmaları konferanslar ve yayınlar aracılığıyla paylaşmaktadır. 'Design Corps', 'SEED', 'Direct-To-You', 'Structures for Inclusion' bu girişimlerden bazılarıdır. Design Corps ve Design Corps'un alt kuruluşu olan SEED (Social Economic Environmental Design), mimarlık ve tasarım hizmetinden yoksun çoğunluğu hedef alarak, bu insanların ihtiyaçlarını karşılamakta, hayatlarını kolaylaştırmakta (Şekil: 4.8), (Şekil: 4.9) Direct-To-You düşük gelirli ailelere bireysel tasarım hizmeti sunmaktadır. Mimarlığın ulaşılabilirliğini arttırmak ve mevcut çabaları öğrencilerle ve yeni mezunlarla paylaşmak için, üniversitelerde düzenlenen 'Structures for Inclusion' isimli konferanslar serisi ve yayınlanan kitaplar da bu girişime katkıda bulunmakta, katılımı arttırmaktadır.

Şekil 4. 8 : Design Corps kapsamında yapılan bir göçmen evi, Biloxi.

Şekil 4. 9 : Design Corps kapsamında yapılan bir göçmen evi, Pearlington.

Mimarlık hizmetini bir ayrıcalık olmaktan çıkarıp, ulaşılabilirliğini arttırmak için çabalayan mimarlar yalnızca Bryan Bell ve Samuel Mockbee değillerdir. University of Kansas'ta oluşturulan STUDIO 804, kağıt tüplerden mülteci barınağı yaparak toplumun yararı için çalışan Shigeru Ban, Güney Afrika'da gezici AIDS kliniği tasarımı ve Kosovo'da mülteci barınağı yarışmalarına sponsorluk yapan ve kar amacı gütmeyen bir organizasyon olan Architecture for Humanity (İnsanlık İçin Mimarlık)' yi kuran Cameron Sinclair ve benzer sayısız isim ve girişim bahsedilmeye değer

önemli adımlardır. Bu çalışmalar, mimarlığın yalnızca güç gösterisi olmadığını, aslında bir ihtiyaç olduğunu ve mimarlık hizmetinin, yaygınlaştırılması durumunda toplum içinde ayrıştırıcı bir araç olmaktan çıkacağını gösteren önemli girişimlerdir. Dolayısıyla Marx'ın materyalist yaklaşımına da paralel şekilde doğrudan gündelik hayattan yola çıkan ve toplum içinde güç sahibi olmayanı hedef alarak sisteme karşı çıkmayı başarabilen mimari hareketlerdir.

4.2 Doktor

4.2.1 İmge: Doktor

> Shevek otomatik olarak "hayır" anlamında basını salladı. Doktor bir sihirbaz zarafetiyle iğneyi sağ koluna batırdı. Shevek buna ve diğer iğnelere sessizce razı oldu. Kuşkulanmaya veya karsı çıkmaya hakkı yoktu. Kendini bu insanlara teslim etmişti; doğuştan kendinin olan karar hakkını devretmişti. Dünyasıyla birlikte, Vaat edilmiş dünyasıyla, o çorak tasla birlikte bu hak da elinden kayıp düşmüş, ondan uzaklaşmıştı. (LeGuin, 2008, p. 15)

4.2.2 Tespit: Bireyin yaşadığı çevre üzerine karar verme hakkı

Richard Sennett'ın 'Uses of Disorder' kitabında şehir plancıları/ mimarlar ile doktorlar arasında yaptığı benzetme düşünüldüğünde doktor imgesi ile mimar arasında kurulan ilişki bu alıntıyı daha anlamlı hale gelmektedir. Richard Sennett, genç doktorlarda, devrimcilerde ve şehir plancılarında, çevresini yönetmek arzusuna dayalı, "küçük tanrı kompleksi" dediği ortak bir davranış biçiminden bahseder. (Sennett, 1992) Bu davranış biçimi kendini, hayatını ona teslim edenler üzerinde "bilirkişi" olarak hak iddia etme yönünde gösterir. Geçtiğimiz yüzyılın başında mimarlar ve şehir plancılarında görülen bu tutum, kente dair kararların kentliye bırakılamayacak kadar önemli olduğunu savunmaktaydı ve karar yetkisinin toplumun aydın kesimine ait olmasını öngören rasyonalist felsefenin izlerini taşımaktaydı.

Bugün katı rasyonelliğin çözünmüş olduğunu, aklın otoritesinin sarsıldığını kabul etmekteyiz. Bu bağlamda "bilirkişi" mimarın ve plancının gücü de zayıflamakta kent üzerine alınan kararlarda yetkisi azalmaktadır. Ancak bu, çevresi hakkında alınan kararlarda nihayet kentlinin payı olduğu anlamına gelmemektedir. Günümüzde kentler özellikle de İstanbul, politik stratejiler ve büyük şirketler tarafından biçimlendirilmektedir. Birey hala içinde yaşadığı çevrede büyük oranda karar verme hakkına sahip değildir.

4.2.3 Yorum: Özgürlük, birey olmak

Modernite ve kapitalizmin yarattığı hızlı değişim ve geleneksel/eski olanın reddi sanat, yuva ve tanrı gibi en yüce kabul edilen kavramları bile metalaştırmış, toplumsal değerlerin kayıp gitmesine sebep olmuştur. Modernitenin kaygan zeminini en iyi, "Katı Olan Her Şey Buharlaşıyor " başlıklı yazısında Marx'a atıfta bulunan Marshall Berman ifade etmektedir. Berman' a göre modern olmak, "kendimizi, bize macera, güç, neşe, büyüme, benliğimizi ve dünyayı değiştirmeyi vaat eden; aynı zamanda sahiplendiğimiz, bildiğimiz her şeyi, benliğimizi yok etmekle tehdit eden bir çevrede bulmaktır. Modern olmak, Marx'ın dediği gibi, katı olan her şeyin buharlaştığı bir evrenin parçası olmaktır" (Berman, 1982). Berman'ın yorumuna göre Nietzsche'nin 'Tanrı öldü' söyleminin altında, Modernite'nin kendinden önce kutsal kabul edilen değerleri sarstığı ve böylece bireye özgürleşme imkanı sunduğu anlamı yatmaktadır. Bunun durum modern insanı büyük bir boşluğa itmiş, aynı zamanda da yeni fırsatların önünü açmıştır. "Böyle zamanlarda insan, birey olmaya cüret edebilir."(Berman, 1982)

Doğruların, genel geçerlerin, değerlerin silindiği kapitalist- modernist sistemde bireysel özgürlükler, toplumsal hakların önüne geçebilir ve bencillik toplumsal bilince baskın çıkabilir. Bu noktada özgürlük anlayışı, negatif özgürlük ve pozitif özgürlük olmak üzere iki bakış açısı kazanır. İsaiah Berlin negatif ve pozitif özgürlük ayrımını iki ayrı soruyla tanımlamaktadır. "Birincisi, "Bana kaç kapı açık? , diğeri, "Bunları kim kontrol ediyor?" (Berlin, 2009) *Bana kaç kapı açık?* Negatif özgürlüğü tanımlayan sorudur. Yapmak istediklerime engel ne? Diğerleri neleri yapmama engel oluyor? *Bunları kim kontrol ediyor?* sorusu ise beni kimin hangi hakla idare ettiğini sorgulayan pozitif özgürlüğün sorusudur.

Negatif özgürlükçü bakış açısıyla değerlendirildiğinde özgürlük, kapitalizmin sunduğu metaya dayalı özgürlük, istediğini yapabilme özgürlüğü bireysel özgürlüklerin toplumsal sorumluluğa baskın çıktığı özgürlüktür. Urras' taki özgürlüktür. Stillman (2005), Urras'ta özgürlük anlayışının yüzeysel olduğunu, bu özgürlüğün maddi açıdan karşılanabildiği sürece ürün çeşitliliği arasından seçim yapma özgürlüğü olduğunu belirtmektedir. "Seçimleriniz hem otonom hem de ehemmiyetsizdir: Yasal olduğu sürece, yakınlarınıza, toplumunuza, çevrenize veya geleceğinize karşı hiçbir sorumluluk duymadan istediğiniz her şeyi yapabilirsiniz. " (Stillman, P. , 2005)

> Zarar vermek ya da vermemek beni ilgilendirmiyor. Başka insanlar beni ilgilendirmiyor, başka kimseyi de. İlgileniyormuş gibi yapıyorlar. Ben rol yapmak istemiyorum. Ben özgür olmak istiyorum! ((LeGuin, 2008, p. 189- 190)

Pozitif özgürlük tarafından özgürlük kavramı ele alındığında ise özgürlük, başkalarının haklarını ihlal etmeden bireysel kararlar alabilmek, kendine dair süreçleri yönlendirebilmektir. Modernite' nin sunduğu bireyselleşme imkanını bencilliğe taşımadan, toplum baskısı, din ve devlet gibi otoriteleri reddederek kendi hayatına hakim olmaktır. Anarres'teki özgürlük anlayışı pozitif özgürlükle özdeşleştirilebilir. Isaiah Berlin (2009) iki tür özgürlük kavramının arasında bir denge olması gerektiğini ifade ederken modern dünyada pozitif özgürlüğün negatif özgürlükten daha çok istismar edildiğini savunmaktadır.

> …bir görevi reddettiğimizi söylemeye utandığımızı; toplumsal vicdanın bireysel vicdanla bir tur denge tutturmak yerine ona tümüyle egemen olduğunu söylemeye çalışıyorum. Biz işbirliği yapmıyoruz - biz emre uyuyoruz. Dışlanmaktan, tembel, işlevsiz, bencil diye adlandırılmaktan korkuyoruz. Komşumuzun düşüncesinden, kendi seçim özgürlüğümüze saygı gösterdiğimizden daha fazla korkuyoruz…((LeGuin, 2008, p. 280- 281)

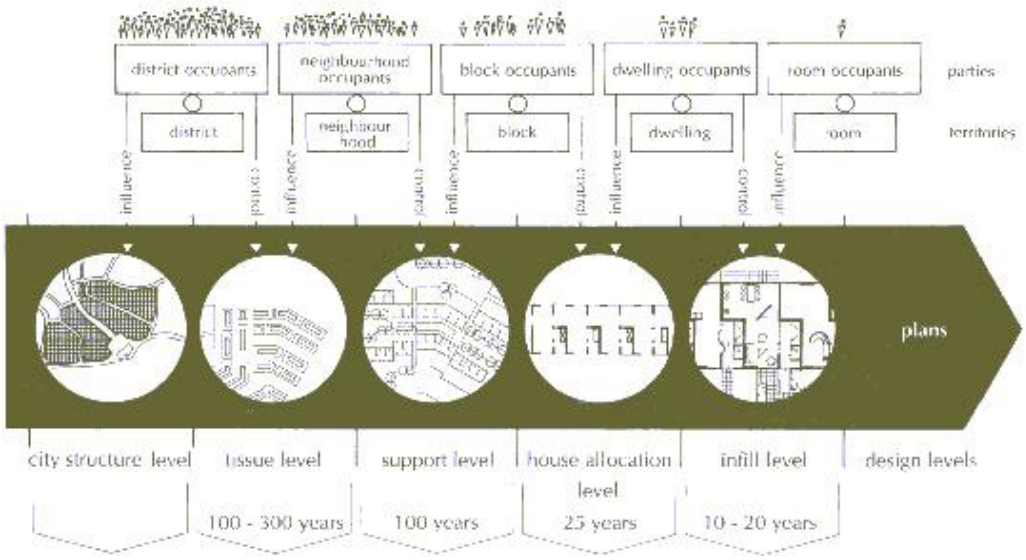
İkinci bölümde de bahsedildiği gibi iyi ve kötü, siyah ve beyaz arasındaki ayrım, artık eskiden olduğu gibi keskin değildir. Dolayısıyla hiçbir konuda olduğu gibi özgürlük konusunda tek doğrudan söz edilemez. "Özgür bir toplumun erdemi, baskıya ihtiyaç duymaksızın, ihtilaf halindeki çok çeşitli görüşlere izin vermesidir"(Berlin, 2009). Disiplinlerarası üretim süreçleri ve tasarımda etkili olan ekonomik ve politik stratejiler, artık ister istemez tek bir otoritenin varlığını reddetmekte, mimarın veya şehir plancısının tekelinde olan karar hakkını farklı birimler arasında paylaştırmaktadır. Ancak bu görev dağılımı, bizzat kullanıcının mimari ürün veya kent ile kurduğu ilişkinin kopukluğuna engel olamamaktadır. Isaiah Berlin'in ifadesi mimarlık bağlamında değerlendirilirse, denilebilir ki özgürlük vaat eden bir mimarlığın erdemi, ihtilaf halindeki çok çeşitli kullanıcının ihtiyaçlarını karşılamasıdır. Bu da kullanıcıyı tasarıma dahil etmekle ve değişkenliğe izin vermekle mümkündür.

4.2.4 Sisteme karşı çıkan yaklaşımlar

Tasarıma değişkenlik öğesinin sokulması 1950'lerin ikinci yarısından itibaren görülmektedir. Açık plan anlayışıyla, toplumsal ayrışmayı somutlaştıran duvarlara karşı çıkan Hareketli Kent- Mobile Architectue (Yona Friedman),Yeni Babilon- New

Babylon (Constant) ve Portatif Kent- Plug- In City (Archigram) değişime izin veren strüktürüyle, kullanıcıya tasarlanmış olanı kendi isteklerine göre biçimlendirme imkanı da sağlamaktadır. "Mimar Yona Friedman, ütopik ve hümanist bir yaklaşımla kentlerin oluşumunda ve/ya da oluşturulmasında yaşayanlara ait sivil insiyatifin gerekliliği ve esnek kentsel/mimari yapıların oluşturulmasının gerekliliğini 1950'lerden bu yana savunmaktadır." (Tan, 2006) Önerdiği Hareketli Kent, uzayda yer alan sabit bir gridal sistem ve onun içine yerleşen, takılıp çıkarılabilen değişken birimlerden oluşmaktadır. Bu sayede hem oluşan konstrüksiyona hem de bu konstrüksiyonun büyüklüğüne kentli karar vermektedir. Archigram'ın Portatif Kent' inde ise ana strüktüre takılan kapsül evler, Hareketli Kent' tekine benzer bir serbestlik sunmaktadır. Yeni Babilon ' un ise değişken megastrüktürü kentlilerin yarattığı durumlar tarafından şekillenmektedir. "Yeni Babilon'u önce içinde oturanlar gerçekleştirecektir. "(Conrads, 1991) Bunun gibi pek çok tasarım aslında ütopik tasarımlar olsa da, mimarlığa kazandırdıkları kavramlar, daha sonraki mimari ürünlere yansıyacaktır.

1950lerin sonundan itibaren aktif olan bir başka isim Hollandalı mimar John Habraken'dir. Habraken'in ve kurucusu olduğu SAR'ın (Stichting Architecten Research) ortaya attığı open building (açık yapı) yaklaşımı, tasarımı pek çok katılımcısı olan disiplinlerarası bir süreç olarak görmekte ve bu sürecin sürekli devam ettiğini, tasarım ürününün çevresel etmenler nedeniyle sürekli bir değişim içinde olduğunu kabul etmektedir. Bu değişim fikrinin üzerine giderek kişiye kendi yaşayacağı yer hakkında karar verme imkanı sağlamaktadır. Bu bağlamda yapılı çevreyi "support" ve " infill" olmak üzere ikiye ayırmaktadır. "Support", ortak yaşam alanlarını oluştururken, "infill", bireyin kontrolüne bırakılan ve değişime açık parçayı oluşturmaktadır. Temelde toplu konut oluşumları için önerilen bu "açık yapı" sisteminde tasarım karaları geniş ölçekten başlayarak giderek daha özelleşmektedir. Önce mahallenin yerleşimine kara verilir ki bu tamamen ortak alanlarla ilgilidir. Daha sonra her bir yapı için inşaat alanları ve açık alanlar belirlenir. Daha sonraki aşama strüktür, alt yapı gibi temel gereksinimleri içeren support aşamasıdır ve en son kat planları ve ince yapı gibi tamamen kullanıcı istekleri doğrultusunda belirlenen "infill" aşaması tamamlanır. (Şekil: 4.10)

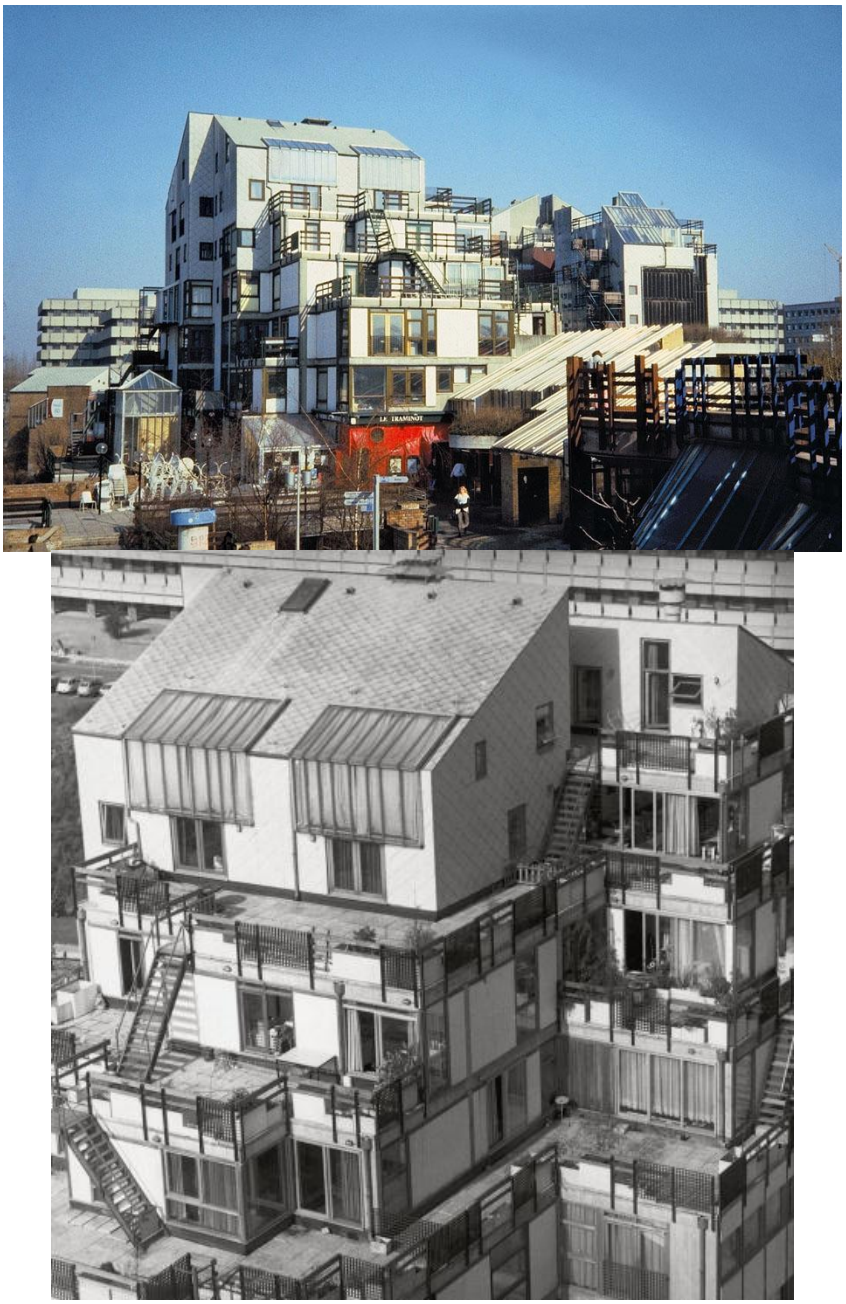

Şekil 4. 10 : Open Building tasarım aşamaları.

Bu sayede çeşitlilik ve değişkenlik sağlanmakta, kullanıcı kendi özel yaşam alanına dair karar verebilmektedir. "Açık yapı şemaları anlayışı Hollanda'da 8-10 yıldır uygulanıyor Japonya'da da uygulamaya koyulmuş durumda. Finlandiya'da ise böyle deneysel modellerin uygulamaya konulduğu ümit verici bir rekabet ortamı oluşturulmakta. "(İlhan, t.y.) Habraken bu uygulamanın ilk örneklerinden birinin Hollanda Rotter am yakınlarında Molenvilet Project (Şekil: 4.11) olduğunu belirtmektedir. "Mimar Frans van der Werf yürütücülüğündeki proje, 1974 yılında aslında kentsel bir yaptırım olarak ortaya atılmıştır" (Habraken, t.y.).

Şekil 4. 11 : Molenvliet Project, Rotterdam.

Şekil 4. 12 : The MéMé, Brüksel.

Habraken'in support- infill ayrımından etkilenmiş olan Belçikalı anarşist mimar Lucien Kroll da, Brüksel'deki katılımcı mimarlığın ikonu olarak anılan"bitmemiş" yapısı the MéMé (Maison Médicale- Tıp Fakültesi Yurt Binası) ile bireye karar verme özgürlüğü tanıyan mimarlardandır. (Şekil: 4.12) "Kroll, mimarlık yoluyla iletişimin, her şeyden önce politik bir iş olduğunu iddia eder: mimar, kişiler arası ilişkileri "mekansallaştırmaya yetkin bilgisi sayesinde yaratıcı sürecin ve sosyal dinamiğin katalizörüdür." (Poletti, 2000) "Mimar, geçici ve bitmemiş ihtiyaçlara ve kararlara açık bir devinim ile kendi dışlayıcı egemenliğinden kurtulup, katılıma

yönlendirmelidir. “(Poletti, R. , 2000) Lucien Kroll the MéMé’nin tasarım ve inşa sürecinde katılımcılığı, önce yapının sabit kısımlarını oluşturup daha sonra geri kalanını kullanıcıya bırakarak sağlamıştır. Böylece birbiriyle iletişim halinde mekanlar, açık plan sistemi, bol gün ışığı ve serbest dolaşım ağı ile interaktif bir yapı ortaya çıkmıştır.

Toplumdaki ihtiyaç sahiplerine mimarlık hizmeti vererek toplumdaki eşitsizliği gidermeyi amaçlayan Samuel Mockbee ve Bryan Bell de kullanıcıyı tasarıma dahil etmenin gerekliliğine inanmaktadırlar. Bu sayede toplumsal ayrışma konusunda üzerlerine düşeni yapmakta ve bunun yanı sıra kullanıcıya kendi alanlarında özgürlük de sağlamaktadırlar. İhtiyacı olan şeyin tem tasarım hem de inşası aşamasında kullanıcıyla sürekli iletişim halinde bulunarak, pek çok kararın kullanıcı tarafından verilmesine izin vermektedirler. Bryan Bell insanların yaşadıkları çevrenin inşası hakkında karar yetkisine sahip olduğunu belirterek, kullanıcı katılımı konusunda “bilirkişi” mimarın görevini şöyle tanımlamaktadır:“Yapılı çevrenin teknik doğası, çoğunlukla mimarları ve plancıların uzmanlığını gerekli kılar. Bu sebeple insanları bu kararlara dahil olabilmesini sağlayabilecek olan mimarlar ve plancılardır. Tasarımcıların en büyük görevi ‘başkaları adına biçimlendirmek’ olabilir “(Bell, 2004).

4.3 Uyku Giysileri

4.3.1 İmge: Uyku giysileri

> Eski giysilerini giyiyordu, gömleği kafasından geçirirken doktorun mavi- sarı ‘uyku giysilerini’ ‘ çöp’ bölmesine tıktığını gördü. Gömleğin yakası hala burnunun hizasında, durakladı. Giyinmiş olarak doğruldu, eğildi ve bölmeyi açtı. Bölme boştu. “Giysiler de mi yakılıyor?” “Onlar ucuz pijamalar, ordu malı- giy ve at, temizlemekten daha ucuza geliyor. Shevek rüyadaymış gibi, “Daha ucuza geliyor” diye yineledi. ((LeGuin, 2008, p. 18)

4.3.2 Tespit: Ekolojik tehdit ve tüketim alışkanlıkları

Kapitalizmle birlikte ortaya çıkan bir tüketim alışkanlığı olan kullan- at kavramı gündelik hayata getirdiği kolaylıktan ötürü, ortaya çıktığından bu yana çeşitli mecralarda kabul görmüştür. Öyle ki 1960’ larda Archigram, evin bile kullanıp atılan bir tüketim nesnesi olabileceğini düşünmüştür. Mevcut ekolojik tehdit sebebiyle tüketim alışkanlıklarının sorgulandığı günümüzde, çoğu plastik olan ‘kullan- at’ ürünler terk edilmeye çalışılmakta, ya da bu ürünler doğaya karışabilir

malzemelerden yapılmaktadır. Öbür taraftan bir kısmı iyi niyetli olan bu yaklaşımlar çok geçmeden kapitalist sisteme dahil olmuş, 'bilinçli, çevre dostu tüketiciye' hitap eden ayrı bir pazar haline gelmiştir. Mimarlık ve inşaat sektörü de bu pazardan nasibini almıştır. Kendi enerjisini kendi üreten ekolojik yapılar oldukça yüksek fiyatlara alıcı bulmaktadır. Üstelik bu yüksek fiyatlı binalar hem geniş kitlelere ulaşamamakta hem de üretim sırasında harcanan enerji sebebiyle belki çevreye zararı, yararını geçmektedir.

4.3.3 Yorum: Kentsel geri dönüşüm

> Mimar odasında. Yukarıdaki penceresinden (zaten daima yukarıdadır), üstünde böceklerin süründüğü bir kentin kırılgan dokusuna bakıyor. Bir an için kendisinin onlardan biri olduğunu varsayıyor, sonra kendi üretim makinelerine geri dönüyor. Odasını çevreleyen duvarlar onun tarafından değil, daha önceki bir çağın isimsiz işçileri tarafından zeki işçi böcekler, yetenekli böcekler, itaatkar böcekler tarafından inşa edilmiş. Duvarlar tuğlalarda ufalanan harçta bir biçimde var olan onların enerjileriyle sarsılıyor. O bu böcek duvarlarından nefret ediyor ve onları çıplak elleriyle yıkmak istiyor. Ama, onların yerine, yenilerini tasarlıyor. (Woods, 1992)

Son 30- 40 yılda özellikle İstanbul gibi büyük kentlerin ihtiyaçları ve dinamikleri çok hızlı değişmektedir. Bu doğrultuda yapılı çevreyi bu hızlı değişime adapte etmenin en kolay ve ekonomik yolu bazen mevcut olanı yıkıp yerine yenisini yapmaktır. Değişimin en önde savunucularından Fütüristler de yeninin inşası için savaşı, toplu yıkımlara yol açması nedeniyle fırsat olarak görmekteydiler. Günümüzde yapıların eskiye oranla daha kısa ömürlü olduklarına tanık olmaktayız. Kuşkusuz yapım tekniklerinin bunda etkisi büyüktür ancak henüz ömrünü doldurmamış yapıların yıkılmaları tamamen ekonomik ve işlevsel nedenlere dayanmaktadır. Ancak bina yıkım ve yeniden yapım işlemleri sırasında harcanan enerji ve doğal kaynaklar düşünüldüğünde bu işlemin ekolojik açıdan uygunsuz olduğu görülmektedir. Niteliksiz, strüktürel açıdan zayıf, işlevini yerine getiremeyen yapıların yıkılması doğru tercih olmakla birlikte, nitelikli, sağlam ve dönüştürülebilir yapılar mimari veya sadece kullanıcı tabanlı müdahalelerle kente kazandırılmalıdır. Bunun durumun aksi, kullan- at mantığının daha büyük ölçeğe yansımış halidir.

Anarres' te aşırı tüketimin önüne geçmek ve zaten kısıtlı olan doğal kaynakları korumak için geri dönüşüm sistemleri oldukça önemsenmektedir. Bu durumda gerçekte de "kullan- at" kavramına karşılık, "geri dönüşebilir" kavramı üzerinde durmak ve bu kavramı kent bağlamında değerlendirmek gerekmektedir. Bu açıdan

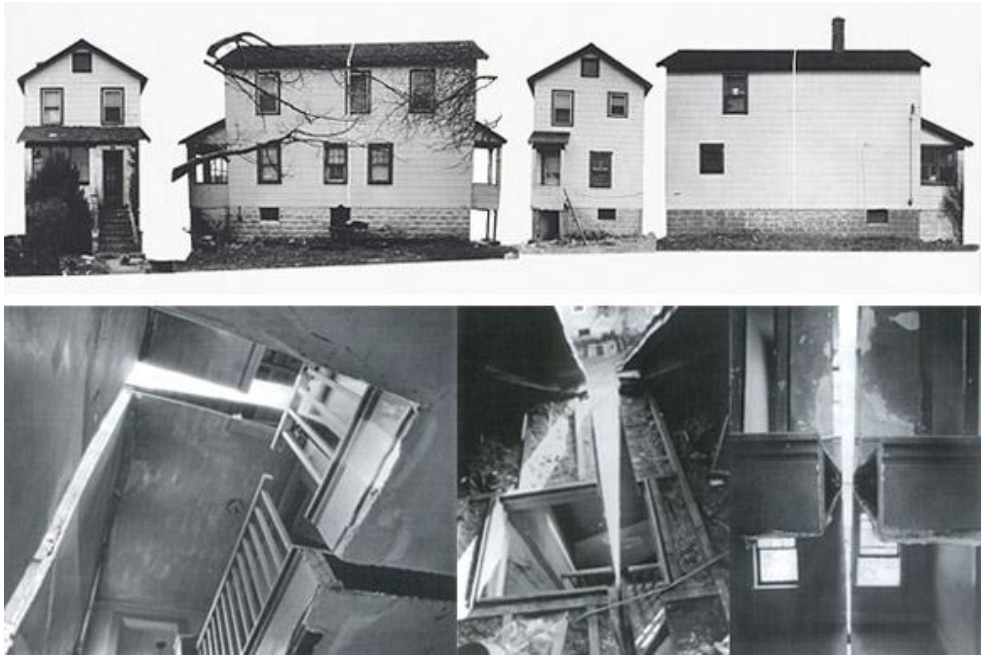
bakıldığında ‘yıkıp yerine yenisini yapan mimarlıktan’ ziyade kullanan, dönüştüren mimarlıklar üzerinde odaklanmalıdır. Bir kısmı terk edilmiş kamu yapıları olan ‘Sahiplenilmeyen’ kentsel boşluklar suç mekanları haline gelmektedir. Kağıt üzerinde ‘mülkiyetli’ olan bu mekanları kente kazandırmanın yolu bazen mülkiyeti yok sayıp bu mekanları işgal etmek olabilir. Bu sayede bu mekanların bazen birkaç saatliğine eğlenmek için, bazense yıllarca içinde yaşamak için ‘sahiplenilmesi’ kentin dönüşümüne katkıda bulunmaktadır. “Ben bu boşlukları kriz mekanları olarak düşünüyorum… Ancak belirsizlik ve korkunun sınır bölgeleri ve kriz, çağdaş yaşamın dinamikleri içinde ortak deneyimimizin merkezine giderek yaklaşmaktadır. Durum böyleyken, mimarların bunları yaşamsal yeni alanlar olarak kabul ederek anlamaya ve müdahale etmeye başlamalarının zamanıdır. “(Woods, 1992)

4.3.4 Sisteme karşı çıkan yaklaşımlar

Sisteme Karşı çıkan mimarlık dışı yaklaşımlardan kısaca bahsetmek gerekirse akla ilk gelen oluşum *freecycledır.* Türkiye grubu da olan bu uluslar arası oluşum, artık kullanılmayan eşyaların, ihtiyacı olan başkasına verilmesi için iletişim ortamı sağlamaktadır. Ne vermek istendiği veya neye ihtiyaç olduğu bu site üzerinden duyurulabilmektedir. Eşyaların bu şekilde paylaşımı, onların kullanım değeri bakımından geri dönüşmesi anlamına gelmektedir.

Dellaloğlu’na göre “Ütopyalar yeryüzüne inerek değil, gökyüzünde kalarak iş görürler. Onlara bakarak kendimize, topluma, yaşadığımız hayata çekidüzen verebiliriz. Sanat yapıtları da sanki ütopya ile gerçeklik arasında bir tür kısa devredir.” (Ojalvo, 2003’te atıfta bulunulduğu gibi) Gordon Matta Clark, Cornell Üniversitesi’nde mimarlık eğitimi almış olmasına rağmen ona sanatçı ve aktivist demek daha doğru olacaktır. Mimarlığın kapitalizm tarafından kontrol edilmesine tepki göstermekte, yaptığı işlere “Anarchitecture” (anarchy + architecture/ anarşist mimarlık) adını vermektedir. Terk edilmiş, yıkılmak üzere olan binalara yerinde yapısal müdahalelerde bulunarak bu mekanlara sanatsal içerik kazandırmakta ve çoğunlukla protesto amaçlı yaptığı bu işlerde toplumsal bilincin uyanmasına katkıda bulunmaktadır. Başka bir yorumla, yıkılmak üzere olan yapıları en azından yıkılana kadar kazandırdığı sanatsal ve politik kimlikle dönüştürmekte, onları ilgi odağı haline getirmektedir. Kısa süreliğine bu terk edilmiş mekanlara sanatsal işlev kazandırmaktadır. Geçici süreliğine yeniden kullanım kazanan, bu yapılar, hem

galericiliğe ve müzeciliğe karşı çıkarak sanatın tüketilen yönüne tepki göstermekte hem de 'geri dönüşüm'ü mekansal biçimde sağlamaktadır. "Gordon Matta Clark'ın 70'lerdeki en bilindik işleri olan elektrikli testereyle oyduğu terk edilmiş depolar ve banliyö evleri, hem Amerikan rüyasının buharlaşmaya başladığına dair hem de Amerikan kentlerinin çöküşü üzerine güçlü bir yorum ortaya koymaktaydı" (Ouroussoff, 2007). Bunlardan biri 1974 tarihli Splitting'dir. (Şekil: 4.13)

Şekil 4. 13 The Splitting, Gordon Matta Clark.

Matta Clark bu işinde terk edilmiş bir banliyö evini ortadan ikiye ayırmakta ve bu yırtıktan içeri gün ışığını almaktadır. Yaşanmışlık hissi yoğun olan bu karanlık mekan, tam ortasında bulunan beklenmeyen yırtıktan içeri süzülen dramatik gün ışığıyla, yapının içine giren kişiye zamansızlık hissiyatıyla birlikte duyusal bir deneyim sunmaktadır.

"İşgalcilik,(urban squatting) yasal olarak, başkasına ait bir mülkün izinsiz istilası anlamına gelmektedir. Lord Denning'in sözleriyle "işgalci… hakkı olmadan, boş ev veya araziye, kalabildiği kadar kalma amacıyla giren kişidir"(Cobb ve Fox, 2007). Londra, New York ve Hong Kong gibi pek çok kentte de yaygın olan boş binaları işgal etme 1960'larda ve 1970'lerde oldukça rastlanan bir barınma biçimiydi. Çoğu zaman evsizlerin ya da öğrenciler gibi düşük gelirlilerin başvurduğu bu barınma yöntemi, sistemin dışında yaşamayı tercih eden sanatçılar ve entelektüeller için de cazip bir tercihti. İşgalciliği suç olarak gören pek çok görüşe karşın aslında işgalcilik,

vatandaşlık hukuku tarafından desteklenmekteydi. İngiltere' de 2002 yılında çıkan Emlak Tescil Kanunundan (the Lang Registration Act) önce 12 yılı dolduran işgal durumlarında mülkiyet otomatik olarak işgalciye geçmekteydi. Bu yeni yasaya göre emlak mülkiyetini üzerine almak isteyen işgalci ilgili kuruma başvurmak zorundadır ve ilgili kurum da mülkün gerçek sahibini durumdan haberdar etme yükümlülüğündedir ondan sonra eğer ilgilenen çıkmazsa mülkiyet işgalciye geçmektedir. İşgalciler bu süre içinde yaşadıkları yapının bakımını yapmakta, hasarlı yerlerini onarmaktadırlar. Bu sayede hem işgalciler barınma ihtiyaçlarını gidermekte hem de terk edilmiş yapılar dönüştürülüp gündelik hayata kazandırılmaktadırlar.

St Agnes Place, Londra'da buluna bu işgal mahallelerinden biridir, üstelik de en uzun süre işgal altında kalan mahalledir. 1977' de Bob Marley'in de kaldığı söylenen (Şekil: 4.14) bu mahallede sekiz yıl işgalci bir öğrenci olarak yaşayan Douglas Rogers, bu karşılıklı alışverişi şöyle aktarmaktadır: " Oturduğumuz yeri çok seviyorduk ve yıllarca onu onardık. Güvenli doğalgaz ısıtıcıları kurduk, çatıyı onardık, güvercinleri uzaklaştırdık ve önceden soğuk olan banyoyu ısıttık. Sonunda her birimizin bir yatak odası ve çalışma odası, bir karanlık oda ve bir resim atölyemiz bile oldu."(Rogers, D. , 2005)

Şekil 4. 14 : St Agnes Place'te Bob Marley'in kaldığı söylenen işgal altındaki yapı.

Buna ek olarak Rogers, bu süre içinde fatura ve vergi ödediklerini, işgalden çok yarı-yasal bir barınma eylemi içinde olduklarını ifade etmektedir. Rogers'ın yaşadığı binanın 1936 yılında yaşanmaz kararı alınan 19. yüzyıldan kalma Victoria stili bir bina olduğu düşünüldüğünde, bu terk edilmiş yapıların dönüştürülme ve onarım çabaları, tüketim alışkanlıklarına karşı geri dönüşüm fikrinin en doğru uygulamalarından biridir.

Komünist Blok'un dağılmasından önce Yugoslavya'nın parçası olan Hırvatistan' da rejim değiştikten sonra mülkiyeti tanımlanamayan pek çok bina veya kentsel mekan terk edilmiş, boş kalmıştır. " Invisible Zagreb projesi, Zagreb içinde terk edilmiş bölgeleri, farklı kültürel aktiviteler için kullanılabilecek geçici bir kamusal alan deneyimi sunabilecek yaratıcı mekanlar olarak görmektedir. Kent içinde bir ağ oluşturan bu mekanlar, farklı kültür üreticileri tarafından mekansal altyapı olarak kullanılmaktadır"(URL- 10). Zagreb Dans Merkezi'ne dönüştürülen Lika Tiyatrosu, Heinzlova Street'te yer alan mezbaha, Badel fabrikası (Şekil: 4.15) ve Ulusal Üniversite kütüphanesinin önündeki çayır bu mekanlardan bazılarıdır.

Şekil 4. 15 : Platforma 9.81 tarafından dönüştürülen Badel fabrikası.

Invisible Zagreb projesi, bir grup mimar, teorisyen, tasarımcı ve kent plancısının oluşturduğu 'Platforma 9.81' tarafından yürütülmektedir. 1999'da kurulan grup, kentsel mekan, küreselleşme ve mimari pratikler üzerine disiplinlerarası bir tartışma ortamı yaratmayı amaçlamaktadır. Bu bağlamda kent içinde yaşanan ideolojik değişim ve bunun kentsel mekana yansıyışı üzerin odaklanmaktadır. (URL-11) Platforma 9.81 üyeleri mimarların rolünün değiştiğini kabul etmektedir. Diğer pek çok mimarın aksine salt sunuma odaklı mimarlıktan uzak durmakta, kendilerini kentsel mekanın değişimine odaklanan mekan organizatörleri olarak görmektedirler. (Hötzl, 2004) Bu bağlamda Invisible Zagreb projesiyle Platforma 9.81 kentsel boşlukları, terk edilmiş yapıları dönüştürerek mimari açıdan geri dönüşüme katkıda bulunmaktadırlar.

5. SONUÇ

Toplumdaki mevcut düzeni ve ilişkileri yansıtan, bu sayede etkin ideolojiyi somutlaştıran mimarlık, ağırlıkla kapitalist ilişkilere göre biçimlenmiş günümüz toplumlarında, mevcut sistem ile yakın ilişkili sorunları da somutlaştırmakta, bu sorunların önünü açmaktadır. Başka bir deyişle kapitalist sistemden beslenen ve kapitalist sistemi destekleyen mimarlığın, toplumsalcı bir tavırla sisteme karşı çıkabilirliği ve bunun biçimleri bu tezin konusunu oluşturmuştur.

Aydınlanma çağından beri mevcut düzene karşı eleştiri niteliğinde olan ütopyalar, düşünsel açıdan pek çok yenilikçi ve toplumsalcı yaklaşıma öncülük etmiş, buna rağmen gerçek hayata aktarıldıklarında başarısız olmuşlardır. Bu noktada, sistemin dışında durmak ve sistemin içinde sisteme karşı çıkmak, olmak üzere iki ayrı yaklaşım ortaya çıkmaktadır. Başarısız olan klasik ütopyacı yaklaşım sistemin dışında durma çabasıyla, mevcut birikimi, gündelik yaşantıyı ve değişkenleri yok sayarak tek bir doğru çözüm önermektedir. Bu yaklaşım formel mantık yaklaşımıdır ve klasik ütopyaların başarısızlığının nedeni tam da budur. Buna karşılık mevcut sistem içinde sistem karşıtlığı düşüncesi, zıt ideolojilerin karşılıklı çatıştıkları durumu meydana getirir. Diyalektik mantıktaki gelişim düşüncesi tam da bu karşılıklı çatışma üzerine kuruludur. Tez kapsamında sisteme karşı yaklaşımları incelemek için bir araç olarak kullanılan ve klasik ütopyacı yaklaşımı reddeden Mülksüzler, diyalektik kurgusu ve nedensellikleri bütüncül ele alışı sayesinde araştırmanın önünü açmaktadır.

Mülksüzlerin yazıldığı, aynı zamanda her alanda konvansiyonel olana karşı çıkış hareketlerinin yaşandığı 1968 dönemi düşünürleri Marksizmin yeniden yorumlanması ve kapitalizmin dönemin koşullarına göre tanımlanması gerektiğini savunarak Marx'ın diyalektik materyalizm kuramını tekrar gündeme getirmişlerdir. Tez kapsamında kapitalist sistemi bugünün koşullarıyla yorumlamak ve kapitalist sistem karşıtlığı biçimlerini tartışmak için yöntem olarak belirlenen bu yaklaşım,

sistemin dışında bir yaşam öneren ütopyacılık ile gerçek hayat arasındaki ilişkiye uzamzamansallık fikrini dahil etmektedir. Bunun sonucunda biçim ve sürecin karşılıklı çatışması sonucu sisteme karşı çıkabilen hareketler üzerinde durulmuştur. Diyalektik anlayış yapılı çevrede değişimin kabulünü öngörürken, materyalizm, karşı çıkış yöntemi olarak, ütopik ve düşünsel önerilerden ziyade doğrudan gündelik hayatın içinde yer alan, sistemin içinde konumlanan durumları hedef almaktadır.

Bugün düşünce sistemine hakim olan bütüncül yaklaşım sonucu, siyah ve beyaz arasındaki tanımlı ayrım bulanıklaşmış, ideolojiler mutlak doğruluklarını yitirmiştir. Daha karmaşık bir ağ yapısına dönüşen eski hiyerarşik güç ilişkileri, çözüm odaklı stratejilerde hedefi farklı noktalara dağıtmaktadır. Bu durum düzendeki olumsuzluklara karşı çıkma ve daha iyi bir yaşam sürme çabasını eskiye göre daha karmaşık ve zor hale getirmektedir. Toplumsal birliğin çözündüğü ve bireysel iradenin öne çıktığı günümüzde, yapılması gereken, karşı çıkılmak istenen meseleyi tüm nedenselliklerıyle bütüncül olarak ele almak ve bu doğrultuda öncelikle bireysel karşı duruşlar geliştirmektir. Mimari pratik, hem entelektüel birikimi hem de somut gerçeklik ve gündelik hayat ile yakın ilişkisi nedeniyle bu yaklaşıma müsaittir. Bugün mimarlığın dünyayı değiştirme gücünün olmadığı çoğunluk tarafından kabul edilmektedir. Buna rağmen yapılı çevrenin insan yaşamı ve toplumsal düzen üzerindeki etkisi düşünüldüğünde mimarlık tetikleyici bir unsur olabilmektedir. “Asi güdülere sahip usta mimarlar olarak neyi nerede değiştireceğimiz, neyi nasıl ve hangi araçlarla değiştireceğimiz konusunda strateji ve taktik üretmemiz gerekir. Ama aynı zamanda bir şekilde bu dünyada yaşamaya da devam etmeliyiz. İlerici değişimle ilgilenen herkes bu temel ikilemle yüzleşmelidir. “ (Harvey, 2008)

Mevcut kapitalist düzenin olumsuzluklarıyla yüzleşmek ve mimari pratik kapsamında bu olumsuzluklara karşı çıkma stratejileri üretmek amacıyla üç toplumsal sorun belirlenmiş ve bu toplumsal sorunlar bütüncül yaklaşımla nedenselliklerı bağlamında değerlendirilmiştir. Toplumsal ayrışma, bireysel özgürlüklerin ihlali ve çevresel tehdit, en önemli görülen ve acil müdahale gerektiren üç sosyal meseledir. Mimarlığın bu üç sosyal meseledeki payı tartışılmış, ardından bu üç meseleye dair muhtemel yaklaşımlar incelenmiştir.

Yapılı çevrede çarpıcı biçimde somutlaşan toplumsal ayrışma meselesine karşı geliştirilebilecek mimari müdahalelerden biri, mimarlık hizmetinin yaygınlaştırılması olabilir. Mimarlık hizmetini yalnızca sınırlı bir kesimin yararlandığı, ayrıcalıklı bir

hizmet olmaktan çıkarmayı amaçlayan bu yaklaşım, öncelikli ihtiyaçlarını karşılamaya gücü yetmeyen insanlara bu hizmeti sunarak mimarlığın toplumsal sorumluluk yönünü gündeme getirmektedir.

Özgürlük, tez kapsamında bireyin kendi yaşamı hakkında söz sahibi olması şeklinde yorumlanmaktadır. Kişinin içinde yaşadığı yapılı çevre buna dahildir. Mekansal biçimlenme üzerinde söz sahibi pek çok etmen, kişiyi bu haktan mahrum bırakmakta, bireyin çevresi hakkında karar verme özgürlüğünü ihlal etmektedir. Bu mesele bağlamında ise mimarlığın üzerine düşen yaklaşımlardan biri, tasarım sürecinde katılımcılığı sağlamak ya da en azından potansiyel kullanıcıların farklı isteklerini hesaba katarak değişken mekanlar üretmek olabilir.

Çevresel felaket tehdidine karşı alınan önlemlerden en yaygın olanı 'geri dönüşüm' özelliği olan ürünlerin kullanımının arttırılmasıdır. Bu özellik mimarlık ve kentsel mekan bağlamında düşünüldüğünde, kent içinde terk edilmiş yapıların ve boş mekanların küçük mimari müdahalelerle dönüştürülmesi, tez kapsamında aşırı tüketim alışkanlıklarına geliştirilen mimari bakış açısıdır. Gerekli durumlar dışında, yapıların yıkılıp yeniden yapılması, gündelik hayattaki kullan- at mantığının kentsel ölçekteki yansımasıdır. Bu mekanların dönüştürülüp kamusal mekana dahil edilmesi, çevresel felaket tehdidine karşı geliştirilebilecek olası mimari stratejilerdendir.

Mimari pratiğin sisteme karşı çıkma potansiyeli, oluşturulan kavramsal zeminde ve ele alınan üç toplumsal mesele bağlamında değerlendirildiğinde, mutlak ideolojik doğruların ve biçimsel yöntemlerin işlerliğini yitirdiği, buna karşılık bütüncül yaklaşımlar ve yorumlar sonucu geliştirilen stratejilerin ve bireysel müdahalelerin önem kazandığı görülmektedir. İdeolojik söylemlerin kapitalist sistemin maddeselciliğinde eridiği günümüzde gündelik hayatla ilişki kuran yaklaşımlar, gerçekle ilişkisi kopuk ütopyalardan bir adım önde yer almaktadır. Mimarlık, gündelik hayatla yakın ilişkisi sayesinde sisteme karşı çıkma bağlamında umut vaat etmektedir.

KAYNAKLAR

Aydınlı, S. (1996). Türkiyede Mimarlık ve İdeoloji: Ontolojik Sorgulama, *Sempozyum: İdeoloji, Erk ve Mimarlık,* Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir, 11-13 Nisan.

Barry, J. ve Doherty, B. (2002). The Greens and Social Policy: Movements, Politics and Practice?, *Environmental Issues and Social Welfare*, Eds. Cahill, M. , Fitzpatrick, T., Blackwell Publishing , U.K.

Batı Şeria Güvenlik Seti. (2004, Ocak 20). *BBC Turkish*

Baudrillard, J. (2010). Tüketim Toplumu, Çev.: Deliceçaylı, H. ve Keskin, F. , Ayrıntı, İstanbul.

Bektaş, C. (2008, Eylül 2). Güç Bende, *Arkitera*

Bell, B. (2004) Designing for the %98 without Architects, *Kongre Broşürü: Camp for Oppositional Architecture* içinde, 6, Gottschedstr. 4, 13357 Berlin.

Berlin, I. , (2009). Isaiah Berlin'le Konuşmalar Söyleşi: Ramin Jahanbegloo, Çev.: Kılınç, Z., Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.

Bermann, M. (1982). All That Is Solid Melts Into Air The Experience of Modernity, Simon &Schuster, Inc., USA.

Carling, A. H. (1991). Social Division, Verso, London.

Cobb, N. , Fox, L. (2007). Living outside the system? The(im)morality of urban squatting after the Land Registration Act 2002. *Legal Studies*, *27*(2), 236-260. doi:10.1111 /j.1748-121X.2007.00046.x

Conrads, U. (1991) 20. Yüzyıl Mimarisinde Program ve Manifestolar, Çev.: Yavuz, S., Şevki Vanlı Mimarlık Vakfı Yayınları, İstanbul.

Debord, G. (2010). Gösteri Toplumu, Çev.: Ekmekçi, A. ve Taşkent, O. ,Ayrıntı, İstanbul.

Engels, F. (2008). Ailenin Özel Mülkiyetin ve Devletin Kökeni, Çev.: Somer, K. ,Sol Yayınları, İstanbul.

Findley, L. (2005). Building Change Architecture, Politics and Cultural Agency, Routledge, London and New York.

Finoki,B. (2007, Haziran 28). Postopolis'te Lebbeus Woods'la Söyleşi. Çev.: Göker, M. *Arkitera*

Harvey, D. (2008). Umut Mekanları. Çev: Gambetti, Z. Metis, İstanbul

Hötz, M. (2004, April 1). Agents of Change : A new role for the profession, *Erstebank*

İlhan, C. (t.y.) Konut Hala Gündemde (mi?), tece mimarlık web sitesi, alındığı tarih: 03 Aralık 2011

Illich, I. (1980). Vernacular Values. *Philosophica*, *26*(2), 47-102.

Tafuri, M. (1976). Architecture and Utopia Design and Capitalist Development, The MIT Press, USA

Karadağ, D.(2008, Haziran 5). Bir ürünü Çevre Dostu Yapan Nedir?, *Arkitera*

Kropotkin, P. (2001) Evrimin Bir Faktörü, Karşılıklı Yardımlaşma, Çev.: Ergüden, I. ve Güneri, D. , Kaos, İstanbul.

Kendall, S.(2006). Open Building Concepts, *CIB W104 Open Building Implementation*

Kurtuluş, H. (2006, Temmuz). Kapalı yerleşmeler ve çözülen bir sosyo-mekansal ölçek olarak modern kent, *YeniMimar* ,39

Lefebvre, H. (2006). Diyalektik Materyalizm, Çev.: Yıldırım, B., Kanat Kitap, İstanbul.

Leguin, U. K. (1990). Mülksüzler, Çev.: Mollamustafaoğlu, L., Metis, İstanbul.

Marcuse, H. (1998). Karşıdevrim ve İsyan, Çev.: Koca, G. ve Ersoy, V., Ayrıntı, İstanbul.

Marx, K. , Engels, F. (2004). Alman İdeolojisi (Feuerbach), Çev.: Belli, S. , Sol Yayınları, İstanbul

Marx, K. , Engels, F. (1998). Komünist Parti Manifestosu, Çev.: Sol Yayınları Yayın Kurulu, Sol Yayınları, İstanbul

McGowan, J.(1991). Postmodernism and Its Critics, Cornell University Press, New York.

Meksika Sınırına Güvenlik Duvarı. (2006 Ekim 5). *NTVMSNBC*

Ojalvo, R., (2010, Ocak 25). İktidarın Mimarlığı Ve İktidara Karşı Bir Mimarlık Pratiğinin Olabilirliği, İTÜ Mimarlık Fakültesi, İstanbul.

Ouroussoff, N. (2007). Architecture Review | Gordon Matta-Clark: You Are the Measure, *The New York Times*,

Poletti, R. (2010, Haziran). Lucien Kroll: Utopia Uninterrupted, *Domus*, 937

Rogers, D. (2005, Aralık 1). Eight Years in St Agnes Place, *The Guardian*

Rogers, R. (1990). Architecture: A Modern View, Thames and Hudson, New York

Sadler, S. (2005). Archigram: architecture without architecture, The MIT Press, Cambridge

Salman, Y. (2000). İki Anarşist-Sosyalist Ütopist: Woods (Heterarşik Kent) ve Le Guin (Mülksüzler), *Lebbeus Woods - Çağdaş Dünya Mimarları Dizisi*, Boyut Yayın Grubu.

Sennett, R. (1992). The Uses of Disorder: Personal Identity and City Life, WW Norton & Co, New York.

Sevinç, A. , (2004). Ütopya: Hayali Ahali Projesi, Okuyan Us Yayın, İstanbul.

Soja, E.W. (2004), Postmetropolis, Blackwell Pub., Oxford.

Somay,B. (2011, Mayıs 22). Banal Yeni Çağ Muhafazakarlığı. *Radikal*

Somay, B. (1990) Sonsöz, *Mülksüzler*, Yaz: Le Guin, U. , Metis Yayınları, İstanbul.

Stillman, P. G. (2005). The Dispossessed as Ecological Political Theory, *The New Utopian Politics of Ursula K. Le Guin's The Dispossessed* , Eds : Stillman, P. G. ve Davis, L., Lexington Books , Lanham, MD.

Tan, P. (2006, Mayıs 22). Kentsel Mekanda Bireysel Özgürlüğün Arayışında Bir Ütopyacı: Yona Friedman**.** *tanpelin.blogspot.com*

Tanyeli, U. (2006, Temmuz- Ağustos). '68 Kuşağı: Yaşamda, Sanatta, Tasarımda, Mimarlıkta. *Arredamento 100+93*, 86-101.

Thalheimer, A. (2009). Diyalektik Materyalizme Giriş, Çev. : Altınçekiç, S. , Yordam Kitap, İstanbul.

Touraine, A. (1992). Modernliğin Eleştirisi, Çev. : Tufan, H. , Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.

Tunalı, İ. (1984). Sanat Ontolojisi, Sosyal Yayınlar, İstanbul.

URL-1 <http://livingwithoutmoney.org/ >,alındığı tarih: 29.11.2011

URL-2 <http://www.diggersanddreamers.org.uk/>, alındığı tarih: 29.11.2011

URL-3 <http://www.auroville.org/>, alındığı tarih: 29.11.2011

URL-4 <http://www.twinoaks.org/>, alındığı tarih: 29.11.2011

URL-5 <http://seednetwork.org/>, alındığı tarih: 01.12.2011

URL-6 <http://www.habraken.com/index.html>, alındığı tarih: 03.12.2011

URL-7 <http://www.freecycle.org/>, alındığı tarih: 03.12.2011

URL-8 <http://mattaclark.pulitzerarts.org/#>, alındığı tarih: 03.12.2011

URL-9 <http://www.spacehijackers.org/>, alındığı tarih: 03.12.2011

URL-10 <http://artefact.mi2.hr/_a04/lang_en/theory_platform981_en.htm>, alındığı tarih: 17.12.2011

URL-11 <http://www.contemporaryartarchipelago.fi/exhibition/artist/14>, alındığı tarih: 17.12.2011

URL-12 <http://apps.cadc.auburn.edu/rural-studio/Default.asp>, alındığı tarih: 17.12.2011

URL-12 <http://www.architizer.com/en_us/blog/dyn/3651/cooper-hewitt-awards-design/>, alındığı tarih: 17.12.2011

URL-13 <http://www.afewthoughts.co.uk/flexiblehousing/house.php?house=64&number=9&total=175&action=all&data=all&order=keyname&dir=DESC&message=all%20projects&messagead=reverse%20alphabetically%20ordered%20by%20architect&photo=2>, alındığı tarih: 17.12.2011

URL-14 <http://www.arch.hku.hk/5108b/?p=284>, alındığı tarih: 18.12.2011

URL-15 <http://www.flickr.com/photos/sarflondondunc/64144459/>, alındığı tarih: 18.12.2011

URL-16 < http://tdkterim.gov.tr/bts/>, alındığı tarih: 18.12.2011

Woods, L. (2000) A. Özgür Mekan ve Tiplerin Tiranlığı - Çağdaş Dünya Mimarları Dizisi, Boyut Yayın Grubu.

Wagner, P. (1994). A Sociology of Modernity: Liberty and Discipline, Routledge, London.

Wallenstein, S. (2009, Haziran 19) Mimarlık Toplumu Yönetir mi? : Miller, D. ile söyleşi, Çev: Karabaş, B. *Arkitera*

Yürekli, F. , **Sevinç, A.** (2005) Ütopyacı Anlayışın 1960'larda Gösterdiği Değişimler, *İTÜ Dergisi/a*,Cilt:5, Sayı:2, Kısım 2, s. 143-145, İstanbul.

Zizek, S. , (2008). 1968, Çev. : Gürses, S. , Encore, İstanbul.

ÖZGEÇMİŞ

Ad Soyad: Didem CENGİZ

Doğum Yeri ve Tarihi: Bursa, 1986

Adres: Mecidiyeköy / İstanbul

E-Posta:didem.cengiz @gmail.com

Lisans: İstanbul Teknik Üniversitesi, Mimarlık Bölümü

Mesleki Deneyim ve Ödüller: 2008 yılından bu yana farklı mimarlık bürolarında mesleki deneyimini sürdürmekte olan Didem Cengiz, dereceye girmiş ve girmemiş çeşitli ulusal mimarlık yarışma projelerinin mimari tasarım ekiplerinde yer almıştır.